

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

VYTAUTAS RAŠKAUSKAS
II kurso studentas

**ROBERTO MANGABEIROS UNGERIO *ĮGALINTOJI*
DEMOKRATIJA KAIP NETIKROS BŪTINYBĖS ĮVEIKA:
PRIELAIIDOS, GALIMYBĖS IR RIBOS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. habil. dr. V. Radžvilas

Vilnius, 2016

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Roberto Mangabeiros Ungerio *Igalintoji demokratija, kaip Netikros būtinybės* įveika: prielaidos, galimybės ir ribos“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vytautas Raškauskas

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Raškauskas V. Roberto Mangabeiros Ungerio Įgalintoji demokratija kaip Netikros būtinybės įveika: prielaidos, galimybės ir ribos: Lyginamosios politikos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas V. Radžvilas. – V., 2014. – 44 p.

Reikšminiai žodžiai: Roberto Mangabeira Unger, demokratija, lygybė, laisvė, demokratijos paradoksas, demokratijos krizė, demokratijos deficitas, represyvumas, marksizmas, liberalizmas, socialiniai mokslai, sąstingis, Netikra būtinybė, Įgalintoji demokratija, vaizduotė, esamų sąrangų išklabinimas, revoliucija, transformacija, prašmatnesnis gyvenimas.

Šiame darbe pristatomos ir nagrinėjamos brazilų kilmės filosofo ir politiko Roberto Mangabeiros Ungerio *Netikros būtinybės* ir *Įgalintosios demokratijos* koncepcijos, siekiant išsiaiškinti, ar *Įgalintoji demokratija* tinkama įveikti *Netikros būtinybės* iliuzijai, neva gyvename geriausių įmanomų ir nepakeičiamų, nors krizę patiriančių ir represyvių demokratiškos santvarkų laikais. Konstatuojama, kad Ungerui nepavyksta išspręsti modernias demokratijas kamuojančios individualios ir kolektyvinės valių sutaikymo problemos, mat *Įgalintosios demokratijos* įgyvendinimas neįmanomas be represijų bendro gyvenimo formų ir net paties individo atžvilgiu. Kartu nepavyksta pasiūlyti ir įtikinamos alternatyvos *Netikros būtinybės* būklei.

Pirmoji darbo dalis skirta pristatyti *Netikros būtinybės* koncepcijai: jos atsiradimui, įsitvirtinimui, to įsitvirtinimo padariniams, galiausiai, suvokimui, kad šią būklę įmanoma peržengti. Antrojoje dalyje aptariama *Įgalintosios demokratijos* koncepcija: jos, kaip *Netikros būtinybės* įveikos, misija, jos turinys ir gebėjimas pirmajame skyriuje įvardytas problemas spręsti ilguoju laikotarpiu. Paskutiniuoje darbo dalyje aiškinamasi, kokie *Įgalintosios demokratijos* ribotumai trukdo pasiekti norėtų tikslų, kokie klausimai liko neatsakyti ir kokios sprendimo reikalaujančios situacijos – neišspręstos, taip pat bandoma apibendrinti, ar *Įgalintoji demokratija*, apskritai kalbant, yra vykusi ir sėkminga *Netikros būtinybės* įveika.

Turinys

KODĖL R. M. UNGERIS?	6
ĮVADAS	7
1. PRIELAIIDOS. Netikra būtinybė	14
1.1 Atsiradimas ir įsitvirtinimas. Šiuolaikinės politinės teorijos ir šiuolaikiniai socialiniai mokslai.....	14
1.2 Netikros būtinybės koncepcija	19
1.3 Netikros būtinybės atradimas, kaip impulsas pokyčiui	21
2. GALIMYBĖS. Įgalintoji demokratija	21
2.1 Ungerio politinė vizija: šerdis ir tikslas	22
2.2 Kuo blogos esamos demokratijos?	24
2.3 Įgalintosios demokratijos turinys, kaip atsakas esamų demokratijų neįgalumui	25
2.3.1 Institucinis turinys	26
2.3.2 Ekonominė sąranga	30
2.3.3 Teisių sistema.....	31
2.4 Įgalintoji demokratija, kaip institucinis karkasas vaizduotės raiškai	33
2.5 Kiti vaizduotės raiškai reikalingi instrumentai	37
3. RIBOS. Tikra ar menama išėitis?	40
3.1 Ungerio savimonė ir jo idėjų išskirtinumas	40
3.2 Išlaisvintos vaizduotės prielaidos ir padariniai. Kritika	46
3.3 Projekto tęstinumas: Išlaisvinta vaizduotė ir institucinio karkaso peržiūra	55
3.4 Praeities nesėkmių pamokos	58
3.5 Kodėl demokratija?	60
IŠVADOS	62
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	66
SUMMARY	71

KODĖL R. M. UNGERIS?

Dabartiniams akademikams svetima didžiųjų praeities mąstytojų puoselėta *visko teorijos* kūrimo ambicija. Priešingai, pastarųjų pastangos sukurti visa apimančias teorijas laikomos nesėkmingomis ir todėl tolesniame filosofiniame darbe kone visuotinai apsiribojama konceptualinėmis bei lingvistinėmis problematikomis. Brazilų kilmės filosofas ir politikas Roberto Mangabeira Ungeris, ar tiesiog – Ungeris, priskirtinas mažumai tų dabartinių filosofų, kurių mąstymo aprėptis ir filosofiniai bandymai lygintini su didžiųjų praeities mąstytojų darbais.¹

Ungeris - ypatingai ambicingas XX a. 2-osios pusės socialinis ir politinis teoretikas, konstatuojantis, kad visa šiuolaikinė socialinė, ekonominė ir politinė santvarka nebėra gyvybinga, kad tiek marksistinis, tiek liberalistinis socialinės organizacijos projektai yra galutinai išsikvėpę. Tai tampa atspirties tašku Ungeriumi kurti visiškai savitą ir originalią socialinę politinę teoriją, turinčią tapti alternatyva tiek liberalioms, tiek marksistinėms socialinės kritikos teorijoms. Ungerio *konstruktivistinė socialinė teorija* laikoma vienu ambicingiausių XX a. pabaigos socialinės teorijos darbų.²

Šiuolaikinių politinių mąstytojų tarpe Ungeris išsiskiria taip pat ir tuo, jog yra garsus teisės teoretikas bei istorikas. Vos Jungtinėse Amerikos Valstijose baigęs Harvardo teisės mokyklą, Ungeris tapo vienu jos dėstytojų (1972 m.) ir greitai išgarsėjo kaip įtakingos teisės teorijos prieigos, priskiriamos teisinio liberalizmo kritikos atšakai – vadinamųjų *Kritinių teisės studijų* – filosofinio pagrindo kūrėju. Ir nors Harvardo universitete profesoriavo ilgus metus, dėstydamas daugiausiai teisės arba su ja tiesiogiai susijusias disciplinas, vėliau Ungeris didžiąją savo kūrybinio potencialo dalį skyrė socialinės bei politinės teorijos kūrimui.³

Būtent jai šiame darbe ir bus skiriama daugiausiai dėmesio, tačiau prieš pradedant dar dera paminėti ir tai, kad Ungeris savo visa apimančios teorijos kūrybiniuose ieškojimuose drąsiai imasi psichologijos, psichoanalizės, architektūros

¹ Lee Smolin, „Review of *The Self Awakened: No eternal truths, just divine advancements.*“ *Times Higher Education Supplement*, 2007 m. rugpjūčio 31 d. <<https://www.timeshighereducation.com/books/no-eternal-truths-just-divine-advancements/310298.article>> [Žiūrėta 2015 10 01].

² Zhiyuan Cui, „Politics The Central Texts: Introduction.“ Kn. Roberto Mangabeira Unger, *Politics: The Central Texts*, 1997, V. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions1.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 05].

³ Michael Rustin, „A Practical Utopianism?“ *New Left Review*, Nr. 26, 2004 m. kovo/balandžio mėn., 136. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions20.pdf>> [Žiūrėta 2015 09 05].

ar erdvės, laiko, kosmologijos, fizikos bei matematikos temų, jas savitai siedamas su savais filosofiniais bandymais. Taigi, be kita ko, šį mąstytoją iš kitų skiria ir platus interesų bei išmanymo spektras.⁴ Dar daugiau, Ungeris ne tik politikos, teisės bei ekonomikos teoretikas, bet ir praktikas. Ilgus metus savo gimtosios Brazilijos politinėje sferoje veikė kaip aktyvistas, patarėjas, vėliau – kandidatas į politinius postus. 2007 bei 2015 metais paskirtas Brazilijos strateginių reikalų ministru, atsakingu už ilgojo laikotarpio viziją ir planus savo šaliai.⁵

Taigi, Ungerio teorinių ir praktinių interesų laukas yra labai platus ir apima daugybę sričių - nuo socialinio pažinimo metodologijos iki praktinių šiuolaikinės visuomenės pertvarkymo projektų. Ungeris, viena vertus, gali nagrinėti Vakarų liberalią demokratiją principų lygmenyje, kita vertus, savo principinę kritiką bei siūlymus taikyti eidamas vieno iš Brazilijos ministrų pareigas. Galima drąsiai teigti, jog tai neeilinis mąstytojas, siekiantis iš pagrindų pertvarkyti tiek politinę teoriją, tiek ir modernią visuomenę.

IVADAS

Būtų naivu manyti, jog šio magistro darbo autorius gali darbo tikslą pasiekti bandydamas savo erudicija prilygti darbe analizuojamų koncepcijų kūrėjui. Tačiau, stengdamasis kuo geriau suvokti kūrėjo darbų ir idėjų reikšmę, autorius visgi gali užimti savo teorinę poziciją ir, ja vadovaudamasis, iškelti klausimus, į kuriuos nebuvo iki galo ar deramai atsakyta.

Taigi, darbo idėjos vystymą ir įgyvendinimą visų pirmausiai apibrėžia siekis pažinti autorių, jo politinę savimonę, ir, jo paties žodžiais tariant, viso jo gyvenimo darbo pareikalavusį demokratijos pertvarkymo projektą⁶: jo prielaidas, galimybes ir ribas.

Prielaidos, galimybės ir ribos – tai raktiniai žodžiai, sutampantys su trimis šio teksto skyriais, t.y. **darbo struktūra**, ir su darbo tikslui pasiekti keliamais **uždaviniais**.

PRIELAIDOS (Netikra būtinybė), kaip Ungerio netenkinanti esama būklė ir įsitikinimas, jog nebūtina taip visko palikti. Šiame skyriuje: 1) *Netikra būtinybė*

⁴ Smolin.

⁵ Roberto Mangabeira Unger, Jonathan Wheatley, „Interview transcript: Roberto Mangabeira Unger.“ *Financial Times*, 2007 m. gruodžio mėn. 10 d. <<http://www.ft.com/cms/s/0/2e0e93a2-a5eb-11dc-b232-0000779fd2ac.html#axzz3wf6F8wzl>> [Žiūrėta 2015 08 25].

⁶ Ten pat.

pristatoma kaip emancipacinė doktrina (savo esme tai - ne marksizmo ar liberalizmo tobulinimas, bet pastangos šias ideologijas peržengti, t.y. de-ideologizacinis judesys); 2) Paaiškinama, kuo *Netikros būtinybės* iliuzija žalinga: dėl istorinio ir politinio fatalizmo, kuris galiausiai atsispindi tiek gyvenimo praktikoje ir politinėje praktikoje, tiek teorijoje. Politinėje teorijoje nustojama ieškoti alternatyvų. Politinėje praktikoje formuojasi visuomenės, žlugdančios individo iniciatyvą ir potencialą; 3) Parodoma, jog *Netikros būtinybės* iliuzijos pripažinimas yra atspirties taškas *Igalintosios demokratijos* projekto kūrimui. Ungerio išsilaisvinimo nuo *Netikros būtinybės* įrankis yra vaizduotė – tokia jos forma, kuri individui leistų galutinai atitrūkti nuo visko, kas stingdo, t.y. kuri leistų sukurti socialinę būklę be liberalizmui, marksizmui ir net pačiai demokratijai būdingo represyvumo.

GALIMYBĖS (Igalintoji demokratija), kaip tai, ką Ungeris sukūrė ir pasiūlė pasauliui - jo alternatyva esamai būklei. Šiame skyriuje: 1) Pristatoma Ungerio politinė vizija; 2) Aprašoma, kuo, Ungerio manymu, blogos esamos demokratijos pasaulyje, save pristatančiame demokratišku; 3) Pateikiama *Igalintosios demokratijos* turinio analizė, o kartu parodoma, kurie iš esamų demokratijų defektų išsprendžiami *Igalintąja demokratija*; 4) *Igalintoji demokratija* pristatoma kaip institucinis karkasas vaizduotės raiškai, kaip įrankių vaizduotei išlaisvinti rinkinys; 5) Apibūdinami kiti laisvai vaizduotės raiškai reikalingi instrumentai (nacionalinės valstybės, tautiškumo, kultūrinių bei šeimyninių saitų pertvarka).

RIBOS (Tikra ar menama išėitis?), kaip šio kūrinio ribotumai, kaip juo neatsakytieji klausimai, taigi, kaip rezultato neatitikimas tam, ko kūriniu buvo siekta. Šiame, paskutiniajame, skyriuje: 1) Bandoma suprasti Ungerio politinę savimonę ir jo pažiūrų bei projekto išskirtinumą, o taip pat atsakyti, kaip pats Ungeris vertina savo projektą ir kaip jį pozicionuoja tarp panašių kitų? 2) Pateikiama kritika išlaisvintos vaizduotės prielaidoms ir padariniams: valstybėms be tautų ir be sienų, žmonėms be socialinių ryšių, reguliuojamiems šeimyniniams santykiams, kitokio pobūdžio prievartiniam laisvinimui ir politinės bendruomenės kūrimo siekiui neva didesnio gėrio vardan; 3) Aiškinamasi, ar užtikrinamas išlaisvintos vaizduotės tęstinumas, t.y. ar išlaisvinti individai galės savo nuožiūra peržiūrėti ir keisti institucinį karkasą? 4) Prisimenami praeities projektai, primenantys Ungerio bandymus, ir jų nesėkmių pamokos; 5) Bandoma suprasti, kodėl savo projekto pagrindu Ungeris pasirenka demokratiją? Ar demokratiją jis laiko idealia santvarka, ar suvokia, kiek vėliau šio darbo įvade aprašomą demokratijos paradoksą? Jei taip, ar vykęs jo bandymas tą

paradoksą spręsti? Ar apskritai turi ateitį demokratijos gaivinimo projektai? Trumpai apmąstomos Ungerio teorijos pamokos naujiems bandymams.

Pats **darbo tikslas**, o taip pat **ir problemiškas**, tad yra išsiaiškinti, ar vykusi Ungerio siūloma alternatyva (*Igalintoji demokratija*, kaip karkasas išlaisvintai vaizduotei), t.y. ar pasitelkus *Igalintąją demokratiją* įmanoma įveikti būklę, vadinamą *Netikra būtinybe*? *Netikra būtinybė*, savo ruožtu, yra iliuzija, jog gyvename geriausių įmanomų ir kartu nepakeičiamų, nors krizę patiriančių ir represyvių, santvarkų (neoliberalių ir gerovės demokratijų) laikais.

Raktiniai darbo žodžiai: demokratija, kaip įveika.

Darbo objektas. R. M. Ungerio *Igalintoji demokratija*.

Teorinis ir metodologinis darbo pagrindas. Darbas parašytas remiantis deskriptyviu – analitiniu, istoriniu – epistemologiniu (iš esmės nagrinėjamas politinis mąstymas paradigmos analizės lygmeniu) bei lyginamuoju metodais.

Darbo aktualumas. Esamų demokratijų ir apskritai demokratijos krizė, demokratijos deficitas. Tokios būklės konstatavimas laikytinas šio **tyrimo atspirties tašku**. Apie esamą būklę pakanka pasakyti, jog demokratijos deficitą ir krizę – Europoje ypatingai, tačiau ir visur kitur - konstatuoja tokie šiuolaikiniai mąstytojai kaip Jurgenas Habermasas (Jürgen Habermas), pavyzdžiui, savo veikale *Europe: the Faltering project*⁷ ar Laris Siedentopas (Larry Siedentop) knygoje *Europos demokratija*.⁸

Tačiau šio darbo idėjai svarbiau tai, kaip renkamasi demokratijos krizę aiškinti – kaip demokratijos trūkumą ar jos perteklių. Štai Ungerio *Igalintoji demokratija* yra aktyvi demokratija (angl. High-energy democracy), turinti pasižymėti piliečių dalyvavimu ir visapusišku aktyvumu. Žodžiai „igalintoji“ ar „aktyvi“ Ungerio projekto pavadinime, matyt, atsidūrė neveltui. Jais fiksuojama tai, kad pati demokratija savaime yra socialines struktūras įšaldantis ir žmonių spontaniškumą slopinantis mechanizmas. Ir dėl to ji yra *neįgali*. *Neįgalumas* šiuo atveju reiškia, kad

⁷ Jürgen Habermas, *Europe: the Faltering Project*. Cambridge: Malden, 2009, 138-183, ypač 182.

⁸ Larry Siedentop, *Democracy in Europe*. Jessica A. Thompson apžvalga. New York: Columbia University Press, 2001, 15-16.

ji nepajėgi angažuoti piliečių, todėl klysta tie, kurie mano, jog demokratijos krizė ar deficitas yra nesėkmė, kurią galima ištaisyti.

Demokratijos krizė, priešingai, Ungerio įsitikinimu veikia yra užkoduota pačioje šiuolaikinės demokratijos šerdyje. Demokratijos, kaip valdymo mechanizmo, ypatingai sustiprinančio individų kontrolės mastą ir jėgą kiekvieno individo įtraukimu į politinę mašiną. Demokratijos, kaip visuotinio įtraukimo į valdymo mechanizmą principo, kurio įgyvendinimui neišvengiamai reikalinga lygybė.

Dabartinė Europa yra puikus to pavyzdys. Ne be reikalo Europą valdantis pan-viršnacionalinis elitas atvirai nerimauja dėl to, kad europiečiai nesidomi Europos Sąjungos reikalais. Mat sėkmingam demokratijos projektui reikalingas aktyviai demokratijos mechanizme dalyvaujantis žmogus. Europos valdantieji į pasyvumą reaguoja naujo tipo institucijomis, platesniais reguliavimais, projektais, išmokomis, kitaip sakant, netiesiogiai demonstruodami įsitikinimą, jog demokratijos krizę įveikti galima stiprinant demokratinį valdymą.⁹ Tuo tarpu Ungeris atkreipia dėmesį į demokratijos ir liberalizmo konfliktą, kuris, demokratiją gydant demokratija - tik ryškėja.

Liberalizmas remiasi individo absoliučia savęs apibrėžimo laisve ir tam tikromis pamatinėmis teisėmis. Tai yra liberalistinis individualizmas. Individo laisvė save realizuoja spontaniška vaizduote, tuo tarpu tam, kad atsirastų kolektyvinio gyvenimo formos ir būtų realizuota kolektyvinė valia yra reikalingas mechanizmas, kuris neišvengiamai individo laisvę apriboja.¹⁰ Taigi, kaip iš liberalistinės individualistinės laisvės sukurti tai, ką galima vadinti komunitarinėmis gyvenimo formomis? Kaip pagrįsti socialinį ryšį? Tam Tomo Hobso (Thomas Hobbes) filosofijoje yra skirtas Leviatanas.¹¹ Tačiau jau Žanui Žakui Ruso (Jean Jacques Rousseau) Hobso Leviatano vietą užima vadinamoji tauta arba liaudis – jos kolektyvinė valia. Todėl Ruso pasiūlo bendrosios ir visų valios skirtį, kur bendroji valia įgyvendinama per demokratinę procedūrą. Ruso bendroji valia individą pavergia, tačiau pats Ruso teigia, kad individas yra laisvas. Mat šita kolektyvinė valia,

⁹ Vytautas Radžvilas, „Liberali demokratija, globalizacija ir demokratijos perspektyvos Lietuvoje.“ 2011 m. lapkričio mėn. 29 d. <<http://www.propatria.lt/2011/11/vytautas-radzvilas-liberali-demokratija.html>> [Žiūrėta 2015 11 23].

¹⁰ Roberto Mangabeira Unger, „Beyond False Necessity.“ Paskaitos video įrašas, 2012. <<https://www.youtube.com/watch?v=W01rRJeCwKI>> [Žiūrėta 2015 05 09].

¹¹ Vytautas Radžvilas, „Sujauktos sąvokos kaina: pilietinė ar pilietiška visuomenė? (II).“ 2014 m. rugsėjo mėn. 26 d. <http://www.propatria.lt/2014/09/vytautas-radzvilas-sujauktos-savokos_26.html> [Žiūrėta 2015 11 23].

Ruso teigimu, individą išplėšia iš jo individualistinio siauraprotiškumo ir egoizmo, iš jo ribotumo.¹² Tai štai dėl tos priežasties vieni linkę sakyti, kad demokratija yra laisviausia santvarka ta prasme, kad nors teoriškai ir suponuoja lygybę, o ne laisvę, tačiau kiekvienam leidžia dalyvauti demokratiname žaidime. Toks įsitikinimas, viena vertus, kuria situaciją, kai šiuolaikiniame pasaulyje demokratija virsta nepabaigiamu demokratizavimo vyksmu. Kita vertus, šitaip demokratija surišama su laisve. Tad liberalizmo ir demokratijos konflikto esmė yra tokia: liberalizmas gina individualią valią, o demokratija, tuo tarpu, kolektyvinę valią. Nesuderinę savo valių paprasčiausiai negalėtume turėti socialinių ryšių ir visuomenės, tačiau kolektyvinė valia kiekvienu atveju galiausiai individą pavergia, nes reikalauja atsisakyti savęs ir nustato taisykles.¹³

Ungeris esamų demokratijų krizę ir esmines problemas aiškiai identifikuoja ir, nepaisant to, vis dėlto mano, kad demokratija gali susijungti su visiška individo laisve. Jis siekia sudaryti sąlygas spontaniškai laisvei ir nerepresyviai civilizacijai, siūlydamas *Igalintąją demokratiją*, taigi, mano, kad galima ir nerepresyvi demokratija.

Ungerio Demokratijos įgalinimo ir *Netikros būtinybės* koncepcijas jungia klausimas, *kaip statyti socialinę politinę tikrovę - iš viršaus ar iš apačios?*, pažįstamas jau nuo Hobso laikų. Ungerio projektas tuo požiūriu yra liberalizmo ir demokratijos įtampos ir konflikto nauja variacija.

Šis vidinis konfliktas, kankinantis ir marksizmą bei liberalizmą, stumia arba į anarchiją, arba prie to, ką galima pavadinti kone totalitarinėmis valdymo formomis.¹⁴ Ungeris tuo nepatenkintas ir liberalus bei marksistus visų pirma kritikuoja dėl siekio surikiuoti aiškią socialinę struktūrą, nes, Ungerio nuomone, tokios struktūros neišvengiamai tampa represyvios individo atžvilgiu. Ir štai kodėl Ungerio požiūriu tiek komunizmas, tiek Vakarų demokratija, tiek galiausiai ir ES raida, nepaisant visų techninių skirtumų, praktiškai naudoja hobsiškąjį variantą, t.y. socialinę struktūrą kuria iš viršaus. Tuo tarpu pats Ungeris tikisi, kad šita dilema gali būti išspręsta radus mechanizmą, kuris struktūras leistų kurti iš apačios.¹⁵

¹² Vytautas Radžvilas, „Istorizmo iškilimas ir Europos idėjos sklaida.“ Lyginamosios politikos magistro programos pasirenkamojo kurso „Europos idėja: tapatumas ir reprezentacijos“ paskaita. Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2015 m. balandžio mėn. 9 d.

¹³ Unger, „Beyond False Necessity.“

¹⁴ Radžvilas, „Liberali demokratija, globalizacija ir demokratijos perspektyvos Lietuvoje.“

¹⁵ Roberto Mangabeira Unger, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“ Paskaitos video įrašas, 2011. <<https://www.youtube.com/watch?t=37&v=ln6LF6UaLY4>> [Žiūrėta 2015 05 09].

Pati R. M. Ungerio siūloma alternatyva Vakarų akademiniuose sluoksniuose yra svarstoma ir, matyt, ne be pagrindo, Ungeris kai kurių autorių laikomas utopistu.¹⁶ Visgi trūksta bandymų į Ungerio alternatyvą pažvelgti kaip į galimą išeities tašką bandant užpildyti jo kritikuojamų teorijų spragas ir įveikti esamus represyvumus ar net juos peržengti. Tokia analizė, reikia pasakyti, yra nauja ir reikalinga akademinėje literatūroje, o ypač Lietuvoje, kur nei autorius, nei jo darbai nėra gerai žinomi, išsamiau nagrinėti ar, juo labiau, įvertinti.

Pagrindinis klausimas: ar *Igalintoji demokratija* nerepresyvi? Iš esmės tai - individualios ir kolektyvinės vėlių sutaikymo problema.

Kai kurie šalutiniai klausimai:

1. Revoliucija *išsprogdinamos* esamos struktūros, tačiau atsiradusios naujos neišvengiamai įsitvirtina ir tampa represyviomis. Ko tikisi Ungeris ir kaip šią problemą sprendžia savo darbuose?

Laisvos asociacijos principas yra tai, kas jungia Ungerio kritikuojamus marksizmą ir liberalizmą. Ir būsimoji pasaulinė pilietinė visuomenė, kurią nurodo Kantas, ir marksistinė komunistinė pasaulinė visuomenė yra laisvos individų asociacijos. Ir todėl kiekvienas mėginimas realizuoti revoliuciją baigiasi nusivylimu, nes jiems nesuvokiamu būdu ir vėlei atsiranda represyvinės struktūros. Aiškiausias to pavyzdys - Sovietų Sąjunga - kuri taip atkakliai *laisvinosi*, kad galiausiai virto totalitarine imperija.¹⁷

Daugelio Ungerio darbų atspirties taškas, neatskiriamai susijęs su jo žmogiškojo potencialo koncepcija, galiausiai detalai išdėstyta veikalė *Passion: an Essay on Personality*¹⁸, yra lygus supratimui, jog individų subordinacija socialiniams vaidmenims ir įsitvirtinusioms institucijoms pavergia individų autonomiją ir apriboja jų potencialą. Ši koncepcija, reikia pasakyti, primena marksistinę sudaiktinimo (angl. rectification) idėją. Socialinė transformacija, kurios Ungeris siekia, taigi, ir jo

¹⁶ William A. Galston, „False Universality: Infinite Personality and Finite Existence in Unger’s Politics.“ *Northwestern University Law Review*, 1987, 17.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions6.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].

¹⁷ Radžvilas, „Istorizmo iškilimas ir Europos idėjos sklaida.“

¹⁸ Roberto Mangabeira Unger, *Passion: an Essay on Personality*. New York: The Free Press, 1984.
<<http://robertounger.com/english/pdfs/passion.pdf>> [Žiūrėta 2015 07 20].

radikalistinės vizijos esmė, yra paieškos tokios visuomenės formos, kurioje esančios nuolatinės, pastovios institucijos, kreiptų savo narių kasdienes patirtis naujos tvarkos link – tvarkos, kurioje tie vaidmenys bei institucijos būtų nuolatos persvarstomi ir pertvarkomi laisvų individų interakcijų ir pasirinkimų eigoje.¹⁹ Ungeris, turėdamas omenyje reflektyvumu ir skaidrumu pasižymintį viešąjį veiksma, tai apibūdina kaip atsparumą socialinių struktūrų kuriamam *status quo*, socialinei hierarchijai, socialiniam sąlygojimui, kaip neigimo gebą (angl. negative capability). Dėl to pirminis Ungerio rūpestis yra perprasti socialinius procesus, kurie trukdo ar lengvina įsitvirtinusių sistemų išklabinimą, susilpninimą (angl. disentanglement) ir koks išjudinimas gali sudaryti sąlygas pakankamam negatyviajam pajėgumui.²⁰

2. Kodėl įveikos pagrindu Ungeris pasirinko demokratiją? Ir ar jis demokratijos paradoksa suvokia, ar visgi mano, kad demokratija šiuo nagrinėjamu požiūriu yra ideali santvarka?

Literatūros apžvalga

Darbe daugiausiai dėmesio skiriama paties Roberto Mangabeiros Ungerio sociopolitinės teorijos veikalams. Sociopolitinės jo teorijos prielaidoms ypatingai svarbi, nors kai kurios joje pateiktos idėjos vėlesniuose veikaluose buvo paties Ungerio peržiūrėtos, knyga *Knowledge and politics*.²¹

Netikros būtinybės bei *Įgalintosios demokratijos* koncepcijos pristatomos bei analizuojamos daugiausiai remiantis Ungerio raštų tritomiu *Politics*, pirmąsyk išleistu 1987 m. su paantrašte „Darbas konstruktyvistinės teorijos srityje“ ir skirtu suformuluoti radikalaus socialinio pokyčio teoriją ir programą, kaip alternatyvą masiniam pramoniniam kapitalizmui bei valstybiniam socialistiniam ir socialdemokratiniam modeliams, kadangi *Politics* pasirodė metu, kai trečdalį pasaulio šalių valdė komunistinės vyriausybės.²²

Būtent pagrindiniame *Politics* veikale *False necessity*, atskleidžiančiame Ungerio metodologijos esmę, plėtojamas savitas mąstymo apie visuomenę būdas, kai

¹⁹ Rustin, 141.

²⁰ Ten pat.

²¹ Roberto Mangabeira Unger, *Knowledge and politics*. New York: The Free Press, 1976.

<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/knowledge.pdf>> [Žiūrėta 2014 11 30].

²² Rustin, 136.

ne tik konstatuojama tai, kas su šių laikų visuomenėmis yra nutikę, bet ir siūlomos konkrečios išeitys susidariusiai situacijai spręsti.²³ Knygoje *False necessity* autorius siūlo alternatyvą dominuojančioms ideologinėms neoliberalizmo bei socialinės demokratijos sampratoms, pateikdamas radikalių politinių, ekonominių bei mikrokultūrinių pokyčių programą.

False necessity, nors autoriaus vadinamą pagrindine knyga jo politinių veikalų tarpe, pravartu skaityti kartu su dviem kitomis tritomio dalimis: pirmąja, *Social Theory: Its Situation and Its Task*, kurioje pateikiama socialinės organizacijos teorija ir trečiąja, *Plasticity into power*, skirta plačiai istorinei agrarinių imperijų apžvalgai. Tiesa, reikia pasakyti, kad bent jau pastarajai knygai šiame darbe dėmesio skiriama tik netiesioginiai. Kaip, beje, ir 1986 m. išleistam tekstui pavadinimu *The Critical Legal Studies Movement*, kuris, nors žymiai trumpesnis nei *Politics*, jau laikytinas savotišku tritomio pirmtaku. Pabaigai dar reikia paminėti ir gerokai vėliau, t.y. 1998 m., pasirodžiusią Ungerio *Democracy realized: The Progressive Alternative*, kurioje jis toliau mąsto apie demokratinio eksperimentalizmo programą ir ją siūlo progresyvistams, kartu kalbėdamas apie pasaulyje įsitvirtinusių neoliberalių modelių krizę ir būtinybę tuos modelius peržiūrėti.²⁴

Galiausiai, svarbi vieta, ypač trečiajame šio teksto skyriuje, tenka kritinei analitinei lektūrai, gelbstinčiai ne tik geriau suprasti Ungerio darbus, bet ir įvertinti jų reikšmę bei naujumą platesniame kontekste.

1. PRIELAIDOS. Netikra būtinybė

1.1 Atsiradimas ir įsitvirtinimas. Šiuolaikinės politinės teorijos ir šiuolaikiniai socialiniai mokslai

Pamatinė klasikinės europinės socialinės teorijos idėja: visuomenė yra sumanyta ir sukurta. Kitaip sakant, socialinio gyvenimo struktūros yra mūsų pačių kūriniai, artefaktai²⁵, todėl negalime apie jas mąstyti taip, kaip mąstome apie, pavyzdžiui, natūralaus objekto atominę struktūrą. Visgi tokia idėja suponuoja, jog

²³ Roberto Mangabeira Unger, *False Necessity*. 2 leid. London: Verso, 2002.

<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/falnec.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 29].

²⁴ Rustin, 136.

²⁵ Unger, *False Necessity*, XXX.

visos visuomenės struktūros netrunka *sustingti* ir nebepajėgia keistis. Tokiu atveju pasikeisti senoms ir atsirasti naujoms struktūroms reikalingas konfliktas.²⁶ Šios idėjos pasekmės socialinei teorijai Ungeris vadina fatališką pasekmę turinčiomis *Netikros būtinybės* iliuzijomis.²⁷

Pirmoji iliuzija – tai idėja, pasak kurios, istorija yra baigtinio tokių struktūrų sąrašo (feodalizmas, kapitalizmas, galiausiai, socializmas) liudininkė.

Antroji *Netikros būtinybės* iliuzija yra nedalomumo iliuzija. Ji reiškia, kad viena tokių struktūrų gali būti pakeista kita nebent pirmąją atmetant absoliučiai ir ją iš karto keičiant antrąją (feodalizmą kapitalizmu ar kapitalizmą socializmu)²⁸. Antroji, nedalomumo, iliuzija klaidina tikinimu, jog politika tegali būti dvejopa: revoliucinis vienos nedalomos sistemos pakeitimas kita arba reformistiniai bandymai humanizuoti jau esamą sistemą.²⁹

Šiandien net ir visuomenės pažangos šalininkai, vadinamieji progresyvistai, apsiriboja bandymais humanizuoti savo konservatyviųjų priešininkų siūlomas programas, nes revoliucinio, struktūrinio pokyčio galimybė sumažėjusi maksimaliai. Tuo tarpu jau esamą sistemą tobulinti žmonių labui, ypatingai išnaudojant mokesčių perskirstymo mechanizmą, galima be didesnio vargo. Tokią situaciją šiuolaikinėse visuomenėse sukūrusi nedalomumo iliuzija atmeta nerevoliucinio struktūrinio pokyčio galimybę, todėl daugeliu atvejų apie palaipsnį, fragmentišką ir eksperimentinį pokytį net nemažoma.³⁰

Trečioji iliuzija yra įsitikinimas, jog nedalomų sistemų kaitumą istorijos eigoje lemia tam tikri dėsniai. Dėsnių buvimas, savaime aišku, nepalieka vietos Ungerio siūlomai programinei, alternatyvų kūrimo, vaizduotei. Ungeris, kalbėdamas apie trečiąją iliuziją, dar priduria, jog dėl šio dėsnio šiandien yra susiklosčiusi situacija, kai kone kiekvienas pasiūlymas gali būti pajuokiamas vienu iš dviejų būdų: kaip utopinis

²⁶ Roberto Mangabeira Unger, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*, 2014 05 30. <<https://www.youtube.com/watch?v=yYOOwNRFTcY>> [Žiūrėta 2014 12 03].

²⁷ Roberto Mangabeira Unger, David Edmonds ir Nigel Warburton, „Roberto Unger on What is Wrong with the Social Sciences Today?“ Pokalbio stenograma, *Social Science Bites podcast/BBC*, 2013 m. lapkričio mėn. <<http://www.socialsciencespace.com/2014/01/roberto-mangabeira-unger-what-is-wrong-with-the-social-sciences-today/>> [Žiūrėta 2015 10 19].

²⁸ David M. Trubek, „Programmatic Thought and the Critique of the Social Disciplines.“ Kn. M. Perry (sud.), *Critique and Construction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 235. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions14.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].

²⁹ Unger, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*.

³⁰ Ten pat.

arba trivialus (nūdienos realijoms tolimos idėjos laikomos utopinėmis, o joms artimos – įmanomomis, tačiau trivialiomis).³¹

Ungeris tvirtina, jog negebėdami formuluoti patikimų alternatyvų esamai situacijai, liekame įkalinti savose įsivaizduojamose struktūrose ir diskursuose,³² liekame su politiniu realizmu, kuriuo remiantis pasiūlymas dėmesio vertas, t.y. realistinis, tiek, kiek jis artimas kam nors, kas jau egzistuoja. Todėl siekiant programinės vaizduotės postūmio, visų pirma derėtų išsilaisvinti iš *Netikros būtinybės iliuzijų*.³³

Žlugus komunizmui, vieninteliam liberalizmo varžovui, pastarojo autoritetas tapo nepaneigiamas ir, galima sakyti, net nebesvarstomas. Visgi nedalomumo iliuzija savo reikšmės neprarado. Nors liberalus visuomenės organizavimo būdas ir gali būti teoriškai mąstomas ar net kritikuojamas, tačiau veikiau nuosaikiai, t.y. viso labo siekiant liberaliąją sistemą humanizuoti. Toks siekis tapo visų įsivaizduojamų, tad ir galimų, permainų lubomis.³⁴

Nekeista, jog Ungeris imasi esminės liberalizmo kritikos. Pavyzdžiui, veikale *Knowledge and politics* imasi kritikuoti liberalios psichologijos principus, kurie, jo teigimu, susiję su liberalizmo politinės teorijos postulatais.

Pirmieji du Ungerio kritikuojami principai skirti asmenybei, kaip visumai, o trečiasis – pažinimui. Šis principas, vadinamas analizės principu, savyje talpina įsitikinimą, jog bet kuris žinių fragmentas gali būti analizės būdų suskaidytas iki pirminių pojūčių ar idėjų, iš kurių buvo sukurtas, o panorus – ir vėl iš tų pirminių dalių sudėliotas į fragmentą. Analizės principas, kitaip sakant, reiškia, kad pirmiau visumos yra dalys. Šias dalis, kaupdami žinias, sudedame į bendrą sumą ir tik tokiu būdu galima apie visumą kalbėti, taigi, jos nėra savaimė.³⁵ Tipinis pavyzdys - liberalams įprastas dėmesys pirmiausiai individui, o ne visuomenei. Be to, analizės principas taip pat individus atriboja nuo galimybės susiformuoti sisteminei požiūri, o pats liberalizmas tampa praktiškai neįveikiamas, nes nebeįmanoma į jį žvelgti kaip į visumą, todėl ir kritika galima viso labo dalinė, o ne visuminė. Fragmentuota socialinė egzistencija gali aprūpinti tik fragmentiškais žiniomis apie socialinę tvarką. Kadangi socialinio pasaulio nebegalima suvokti kaip visumos, nebeįmanoma

³¹ Ten pat.

³² Trubek, 239.

³³ Unger, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*.

³⁴ Unger, *False necessity*, XVII-XVIII.

³⁵ Unger, *Knowledge and politics*, 46.

įsivaizduoti ir jo visuminio pokyčio. Būtent todėl, anot Ungerio, analizės principas yra amžinas revoliucijos priešas.³⁶

Bendrai tariant, Ungerui *Netikros būtinybės* iliuzijų priėmimas iš tiesų reiškia ne ką kitą, o mūsų kapituliaciją prieš esamą socialinę tvarką. Kapituliavę ne tik susitaikome, bet pamažu pradėdami šių dienų socialinę tikrovę tapatinti su geriausia įmanoma tvarka. Ilgainiui net įtikime, jog tokia tvarka natūrali ir būtina, o bandymus pasiūlyti alternatyvą vertiname kaip fantazijas, - teigia R. M. Ungeris.³⁷

Šiuolaikinės politinės teorijos

Didžiąją dalį kritikos, skirtos liberalizmui, R. M. Ungeris išdėstė viename anktyvųjų savo sociopolitinės teorijos veikalų pavadinimu *Knowledge and Politics*, jau knygos pradžioje nurodydamas siekį atskleisti dabartines - filosofinę ir politinę - praktikas ribojantį idėjinį kontekstą.³⁸

Reikia pasakyti, kad šiame veikale Ungerui liberalizmas visų pirma yra socialinio gyvenimo forma, o ne sąvokų sistema ir todėl tokios formos transformacija, pasak jo, pajėgi atverti kelius socialinio gyvenimo pokyčiams, o kartu ir alternatyviai, neliberaliai doktrinai. Čia pat Ungeris pristato ir, jo manymu, stiprėjančią korporatyvistinę gerovės valstybę, kitaip tariant, kapitalistinių Vakarų demokratijų laipsnišką vartimą postliberaliomis.³⁹

Tokioms naujojo tipo visuomenėms paprastai būdingas platus valstybės įsitraukimas į persikirstymo, reguliavimo ir planavimo procesus, kaip nesvetima ir intervencija srityse, anksčiau laikytose nevalstybinio reguliavimo reikalu.⁴⁰ Bendrai kalbant, postliberalioms visuomenėms būdingas poslinkis gerovės valstybės, korporatyvizmo ir komunitarizmo link keičia esminius liberalios visuomenės požymius.⁴¹

Taigi, Ungeris konstatuoja apčiuopiamą praktinį liberalių visuomenių gyvavimo pokytį. Visgi reikia pasakyti, jog poslinkis visuomenėse nebūtinai garantuoja sistemines permainas vyraujančiose ideologinėse struktūrose, Ungerio

³⁶ Ten pat, 48.

³⁷ Unger, *False necessity*, XX.

³⁸ Unger, *Knowledge and politics*, 18.

³⁹ Ten pat, 18-20.

⁴⁰ Roberto Mangabeira Unger, *Law in modern society: toward a criticism of social theory*, 192-193.

<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/lawinmo.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 03].

⁴¹ Ten pat, 220-221.

vadinamose ribojančiu idėjinio kontekstu. Postliberali visuomenė gali ir toliau, bent jau teoriniame lygmenyje, kliautis liberaliais principais, kaip, pavyzdžiui, teisinė tvarka ir teisės viršenybė, net jeigu faktiškai juos pritaikyti ar užtikrinti jų funkcionavimą darosi vis sudėtingiau dėl jau minėto visuomenės perėjimo nuo liberalios santvarkos į postliberalią.⁴²

Nesugebėjimą persiorientuoti ir užleisti savo pozicijas Ungeris aiškina žvelgdamas į liberalizmo, o kartu ir marksizmo, prielaidas, kuriose, pasak jo, tarytum užkoduota šių dviejų teorijų ypatybė *sustingti*, kartu su savimi *stingdant* ir visas priklausomas struktūras. Neatsitiktinis, beje, ir jau minėtas įsitikinimas, jog šiandieniniame pasaulyje liberalizmui nėra jokios alternatyvos.⁴³

Liberalai šiuo požiūriu, anot Ungerio, ne tiek daug skiriasi nuo marksistų nepaisant to, kad marksizmas socialinę raidą suvokia dėsnių pavidalu, o liberalizmas apie istorinio materializmo dėsnius nekalba. Visgi ir liberalizmui nesvetima būtinybiškumo koncepcija.

Gelminės struktūros (angl. *deep structure*) politinio pokyčio modeliai, pasak Ungerio, veda politikos, kuri revoliucinga retoriškai, tačiau fatališka praktiškai link, kadangi siekia įtikinti, jog be totalinio sisteminio pokyčio apskritai negalima jokia tikra reforma.⁴⁴

Su šiuo marksizmo ir liberalizmo *nepakeičiamumu* į kovą stojantis Ungeris tokį abiejų stovyklų įsitikinimą savo teorinėje koncepcijoje vadina *Netikra būtinybe* ir būtent ją laiko šiuolaikinio pasaulio stagnacijos priežastimi.⁴⁵

Pasaulis, kaip teigia Ungeris, aklavietėje atsidūrė dėl pagrindinių šiuolaikinių politinių teorijų – liberalizmo bei marksizmo - nesugebėjimo savo sistemos apmąstymui pasitelkti vadinamosios socialinės ir politinės vaizduotės. Jo požiūriu, būtent šios teorijos įtvirtino *Netikros būtinybės* principą, kitaip tariant, jos esamą tvarką sustingdė *de facto*. Būtent vaizduotės principą, kuriam potencialo minimos teorijos, o ypač liberalizmas, beveik neturi, Ungeris ir siūlo pasitelkti visur – nuo teisės iki demokratijos pertvarkymo projektų.⁴⁶

Šiuolaikiniai socialiniai mokslai

⁴² Ten pat, 194, 200-201, 220-221, 238.

⁴³ Unger, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*.

⁴⁴ Rustin, 146.

⁴⁵ Roberto Mangabeira Unger, *Politics: The Central Texts*. New York: Verso, 1997, 45-46.

<<http://law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/politics.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 03].

⁴⁶ Unger, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*.

Socialiniai mokslai, anot Ungerio, lemtingai susieti su liberalizmu ir marksizmu (ar net jų užvaldyti) ir todėl paprasčiausiai nebėra gyvybingi. Užuoat tapę įrankiu, mums padedančiu išsivaduoti nuo šių laikų intelektualinio bankroto, socialiniai mokslai degeneravo iki pseudo-mokslų lygmens ir šį bankrotą tik stiprina.⁴⁷ Šių mąstymų vedinas jis ieško metodologijos, kuri leistų pasitelkus vaizduotę mokslus išlaisvinti iš vyraujančių ideologijų interpretacijų gniaužtų.⁴⁸

False Necessity, pagrindine trilogijos *Politics* dalimi, kaip tik ir siekiama konstruoti radikalią alternatyvą dviems ideologiniams priešiniams: pozityvistiniam, empiristiniam ar konvenciniam socialiniam mokslui ir marksizmui. Kraštutinė pirmojo išraiška Ungerui yra neoklasikinės ekonomikos disciplina, tačiau jis pozityvistinį socialinį mokslą kritikuoja ir bendrai – daugiausiai už tai, kad šis socialinį gyvenimą priima kaip nepabaigiamą interesų derinimo ir problemų sprendimo grandinę, tačiau ir dėl to, kad juo atsisakoma pripažinti skirtį tarp konteksto formavimo ir suformuotų rutinų, taip ribojant mūsų gebėjimą matyti bendrą institucinį ir įsivaizduotiną socialinio gyvenimo išdėstymą kaip kažką, kas kartu ir susiję, ir atskira, keistina.⁴⁹ Ryšys tarp faktinės bei galimos įsivaizduoti situacijų socialiniuose moksluose gerokai apsunkintas, o tokio apsunkinimo pasekmės: vyraujantys socialinių mokslų metodai juos kreipia tapti retrospektyvia to, kas jau egzistuoja, racionalizacija.⁵⁰

1.2 Netikros būtinybės koncepcija

Marksizmas ir liberalizmas yra ideologijos, o kiekviena ideologija linkusi savo principus teigti besąlygiškai. Liberalizmas teigia individo laisvės principą, o marksizmas – lygybės principą. Šie principai ideologijų paverčiami universaliais tikrovės aiškinimo principais ir tiek suabsoliutinami, kad tampa pačių ideologijų sustabarėjimo ir vidinės destrukcijos priežastimi – panaikinamos savirefleksijos, savęs kvestionavimo galimybės, o kartu ir galimybė atsinaujinti. Ungeris tai ir vadina *Netikra būtinybe* (angl. *False Necessity*), o išsilaisvinimui nuo jos siūlo tris

⁴⁷ Unger, Edmonds ir Warburton, „Roberto Unger on What is Wrong with the Social Sciences Today?“

⁴⁸ Unger, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“

⁴⁹ Rustin, 139.

⁵⁰ Unger, Edmonds ir Warburton, „Roberto Unger on What is Wrong with the Social Sciences Today?“

konceptus: *formuojančio konteksto* (angl. formative context), *neigimo gebos* ir *istorijos be scenarijaus* (angl. history without a script).⁵¹

Ne kas kita, o būtent esamos padėties kritika Ungerį ir atveda prie *Netikros būtinybės* koncepcijos. Taigi, ši jo teorija kyla iš gilaus nepasitenkinimo esamu politiniu mąstymu. Tai - impulsas naujam emancipaciniam judesiui, tai - modernistinė emancipacinė socialinė teorija⁵², pasak kurios, tiek marksizmui, tiek neoklasikinei ekonomikai, tiek ir pozityvistiniams socialiniams mokslams nepavyko pilnutinai emancipuotis nuo idėjos, jog yra natūrali visuomenės tvarka.⁵³ Paprasčiau tariant, tiek marksizmas, tiek liberalizmas savo laiku buvo emancipacinės teorijos tuo požiūriu, kad abi įveikinėjo tradicines sociumo ir politikos formas. Tačiau emancipacijai išsprogdinus vienas formas, jas greitai pakeitė kitos.

Liberalų teigimu, liberalizmas per demokratiją yra geriausias, o Ungeris teigia, kad toks sudaiktinimas arba objektyvavimas, kuomet santvarka pateikiama, kaip neišvengiama, yra būtent tariama *Netikra būtinybė*. Ungerio nuomone, bet kuri tokia sistema nėra tinkama, nes, paprastai tariant, nustoja emancipuotis. Jeigu nustoja ir sustabarėja – vadinasi – tai dar ne ta sistema, kurios reikia. Pats Ungeris mano, kad vis labiau laisvinant vaizduotę galiausiai pavyktų išeiti į naujas socialinės būties formas, kurios būtų nerepresyvios.⁵⁴

Ungerio teigimu, vienintelis išsilaisvinimo įrankis, kuris gali *Netikrą būtinybę* įveikti, yra vaizduotė, tad jo paties galutinis tikslas yra rasti tokią vaizduotės formą, kuri praktiškai leistų sukurti irgi socialinę būklę, kurioje neatsirastų liberalizmui arba marksizmui būdingo represyvumo. Ir jei anksčiau marksizmas bei liberalizmas tuo dalyku, nuo kuriuo reikia išsilaisvinti, laikė tradicines gyvenimo formas, tai čia jau siūloma emancipuotis nuo jų, kaip pasenusių, nors ir modernių, formų.⁵⁵

Apskritai, *Netikros būtinybės* koncepciją galima priskirti mėginimui atsakyti į klausimą, ar visą modernųjį politinį mąstymą (ar bent liberalizmą ir marksizmą) galima atgaivinti ir jam įkvėpti naują gyvybę? Priklausomai nuo to, kaip į šį klausimą atsakoma, pasakoma ir tai, ar visas nuo Apšvietos kilęs civilizacinis projektas yra pasmerktas, ar jis dar turi galimybę atsigaivinti? Kaip mes žinome, Ungeris apibendrina,

⁵¹ Trubek, 234.

⁵² Cass R. Sunstein, „Routine and Revolution.“ *Northwestern University Law Review*, 1987, 58. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions7.pdf>> [Žiūrėta 2015 09 05].

⁵³ Trubek, 234-235.

⁵⁴ Unger, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“

⁵⁵ Roberto Mangabeira Unger, „The Task of the Social Innovation Movement.“ Paskaitos video įrašas, London: Nesta Foundation, 2013. [Žiūrėta 2015 05 09].

jog *Netikra būtinybė* yra nesusipratimas, taigi, ir projektas, jo manymu, nėra galutinai pasmerktas.⁵⁶

1.3 Netikros būtinybės atradimas, kaip impulsas pokyčiui

Socialinių disciplinų kritika Ungerui yra tarytum įžanga į savo paties socialinės teorijos ekspoziciją.⁵⁷ Veikalas *False Necessity* todėl turi dvejopą misiją. Pirmiausiai, jame išdėstoma Ungerio aiškinamoji visuomenės teorija - jo paties žodžiais – *super teorija*. Antra, Ungeris veikale pateikia socialinės rekonstrukcijos programą. Ungeris *Igalintosios demokratijos* programai skiria kone pusę viso veikalo, matyt, numanydamas, jog tiek ekonomikos ir individo teisių, tiek valdžios struktūros reformų kontūrų detalus išdėstymas suteiks gyvybingumo abiems – ir tarpusavyje tampriai susijusioms - jo konstruktyvistinės socialinės teorijos dalims: aiškinamajai ir programinei.⁵⁸

2. GALIMYBĖS. Įgalintoji demokratija

Netikra būtinybė Ungerio teorijoje glaudžiai susijusi su *Įgalintąja demokratija*, mat, priėmęs išsivadavimo nuo *Netikros būtinybės* iššūkį, Ungeris siūlo socialinio ir politinio mąstymo reformą, kurios ašis yra *Igalintosios demokratijos* koncepcija.

Įgalintoji demokratija nėra santvarka. Tai veikiau forma, karkasas, tapsiantis alternatyva ideologijoms, padėsiantis išlaisvinti vaizduotę ir užtikrinti nuolatinį esamos tvarkos peržiūrėjimą. Tai forma, kuri ja besinaudojančiųjų neįtikinėtų savo būtinumu ir kartu neribotų savo turinio vystymosi keliais, kuriuos numatytų jau patys žmonės.⁵⁹ Ji veikale *False necessity* pristatoma kaip siekis gilinti demokratiją, demokratizuoti rinką ir žmonėms padėti save valdyti. *Įgalintąją demokratiją* Ungeris

⁵⁶ Unger, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“

⁵⁷ Geoffrey Hawthorn, „Practical Reason and Social Democracy: Reflections on Unger’s *Passion and Politics*.“ *Northwestern University Law Review*, 1987, 91.

<<http://www.robertunger.com/english/pdfs/discussions9.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].

⁵⁸ Trubek, 236.

⁵⁹ Unger, *False necessity*, XXV.

prilygina radikaliam liberalizmui, gebančiam paminti liberalias dogmas apie politines bei ekonomines institucijas.⁶⁰

Anot Ungerio, reikia pokyčių politikos, kuri, būdama laisva *Netikros būtinybės* atžvilgiu, gebėtų keisti žmonių socialinio gyvenimo įpročius, o patys visuomenės nariai bendradarbiautų, nepaisydami savo priklausomybės organizuotai mažumai ar padrikai veikiančiai daugumai. Ungerio manymu, pokyčių politikos uždavinys mūsų laikams – atskleisti tiesą, jog tiek savo išvalga, tiek atradimais esame gerokai pranokę savo pačių kadaise sukurtą socialinę ir kultūrinę tvarką.⁶¹

Deja, konstatuoja Ungeris, esame gimę nelaisvėje ir pokyčių politika kol kas mums nepažįstama, nors ir įmanoma jau dabar – jeigu ne visuomeniniu poslinkiu, tai atskiriems žmonėms padedant suvokti, jog esama tvarka iš tikrųjų nėra mūsų lemtis.⁶²

Žmogui visų pirma derėtų nesitenkinti jokiomis socialinėmis sampratomis bei rekonstrukcijomis, nepajėgiančiomis gerbti žmogiškosios prigimties.⁶³ Tiesa, veikdami tam tikrame kontekste, esame jo formuojami, tačiau kartu tame kontekste veikiami kaip jį transcenduojantys dalyviai.⁶⁴ Ungeris asmenybę apibrėžia kaip begalybę, įkalintą baigtinume⁶⁵, tačiau mąstymu ir veiksmais pajėgią inspiruoti revoliucinę reformą.⁶⁶

Pabrėžtinas Ungerio pasitikėjimas žmogumi, kaip gebančiu kurti, tačiau ir perkurti sistemą. Tai yra savotiška nuoroda į žmogaus sugebėjimą atlikti valios aktus, kai, pasitelkdamas protą, jis atsisako kai kurių troškimų bendro tikslo su kitais vardan.

Ne ką mažiau svarbus ir nedalomumo iliuzijos atmetimas, kylantis iš to paties ką tik aprašyto suvokimo. Ungerio parodoma naujiena yra ne tik ta, kad liberalizmo apskritai gali būti atsisakyta, bet ir ta, kad tam nebūtinai sisteminis pokytis, t.y. aiškiai suformuluota ir tobulesnė sistema, kuri taptų liberalizmo pamaina.

2.1 Ungerio politinė vizija: šerdis ir tikslas

Viename Ungerio straipsnių pavadinimu „Deep Freedom: Why the left should abandon equality“ – iš dalies jau pačioje straipsnio antraštėje – galima išskaityti bent

⁶⁰ Ten pat, XIX.

⁶¹ Ten pat, XXVI.

⁶² Unger, Edmonds ir Warburton, „Roberto Unger on What is Wrong with the Social Sciences Today?“

⁶³ Unger, *False necessity*, XXVII.

⁶⁴ Ten pat, XXV.

⁶⁵ Unger, *Passion: an Essay on Personality*, 4.

⁶⁶ Unger, „The Task of the Social Innovation Movement.“

vieną visai Ungerio vizijai svarbią idėją⁶⁷, nors, kaip pats Ungeris vėliau pripažino, antroji pavadinimo dalis atsirado ne jo paties iniciatyva ir gali būti kiek klaidinanti.

Klaidinanti todėl, kad Ungeris, pats būdamas progresyvistas, neva siūlo lygybės siekį apleisti ir susitelkti darbui didesnės laisvės vardan, o tai mums asocijuojasi su politinės dešinės veiklos barais. Iš tikrųjų, Ungeris nesiekia įtikinti, kad kovos su nelygybe turi būti atsisakyta. Jis veikia teigia, kad tokia kova yra antrinė gerokai daugiau apimančio konkrečiai apibrėžto tikslo atžvilgiu.⁶⁸

Tikrasis Ungerio siekis – prašmatnesnis, gausesnis įspūdžiais ir patirtimis, (angl. bigger/larger life) gyvenimas (toliau – prašmatnesnis gyvenimas) paprastiems vyrams ir moterims. Gyvenimas, pasižymintis didesniu intensyvumu, didesne apimtimi bei didesniais pajėgumais.⁶⁹

Būtent gyvenimas Ungeriumi yra pati svarbiausioji gėrybė. Vienintelis dalykas, kurį kada nors tikrai turime, yra gyvenimas dabartyje, todėl pirminis – tiek asmeninis, tiek politinis – žmonių tikslas turi būti prabudimas, vedantis prie pilnesnio disponavimo savo gyvenimu ir tokia visuomenės pertvarka, kuri žmones atgrasytų nuo šios svarbiausiosios gėrybės švaistymo, nuo galimybės gyvenimą prasnausti.⁷⁰

Anot Ungerio, jo politinės vizijos šerdyje slypi troškimas pasiekti, kad kiekvienam žmogui mirti reiktų tik kartą. Kitaip tariant, Ungeris siekia tokios mūsų pačių ir kartu visuomenės pertvarkos, kuri kiekvienam iš mūsų leistų mirti vieną vienintelį kartą, užuot gyvenimo kelyje patyrus daugybę mažų mirčių ir taip švaistant savo didžiausiąją turimą gėrybę – gyvenimą – su jam būdingais atributais: spontaniškumu, nuostaba ir pertekliumi. Ungerio siekiama vienetinė mirtis kartu reikštų ir užtikrintesnę gyvenimo kontrolę, t.y. žmogus taptų labiau šeimininkas savo gyvenimo atžvilgiu.⁷¹

Tiek esamos institucinės struktūros ir visuomenės ideologinių prielaidų peržiūra, tiek Ungerio siūlomas *Igalintosios demokratijos* kelias (Ungerio siūlomas metodas situacijai esmingai keisti – palaiptinė, kumuliacinė visuomenės struktūros

⁶⁷ Roberto Mangabeira Unger, „Deep Freedom: Why the left should abandon equality.“ *IPPR's quarterly journal for rethinking the centre-left*, 20(2), 2013 10 24. <<http://www.ippr.org/juncture/deep-freedom-why-the-left-should-abandon-equality>> [Žiūrėta 2015 11 24].

⁶⁸ Unger, „The Task of the Social Innovation Movement.“

⁶⁹ Roberto Mangabeira Unger, Jo Fidge, „Analysis: Roberto Unger.“ Transcript of a recorded conversation on *BBC Radio 4*, London, 2013, 2-3. <http://downloads.bbc.co.uk/radio4/transcripts/20131118_analysis_robertounger.pdf> [Žiūrėta 2015 11 23].

⁷⁰ Ten pat, 8-9.

⁷¹ Ten pat, 2.

transformacija), pasak paties filosofo, suteiktų realią galimybę galiausiai pasiekti taip pat ir socialdemokratiškųjų tikslų⁷², tačiau vos pradėjus institucinių prielaidų peržiūrą, negalima savo pirminiu tikslu laikyti lygybės, nes siekis platesne prasme, t.y. intencija, yra mūsų žmogiškumo, t.y. mūsų gebėjimo būti žmonėmis, plėtra. O labiau žmonėmis tampame tuomet, kai tampame labiau panašesni į Dievą.⁷³

Ungerio manymu, atsidavimas pastariesiems siekiams turi tapti įkvėpimu šiandienos progresyvistų veiklai, tačiau tam reikia gebėti atsispirti esamai ideologinių diskusijų formai, kai politinę dešinę atstovauja teikiantieji pirmenybę laisvei, o politinei kairei tie, kurie prioritetizuoja lygybę.⁷⁴ Abi stovyklos, pasak Ungerio, veikia nusistovėjusios institucinės struktūros rėmuose, o struktūrinių ambicijų atsisakiusiai politinei kairei beliko rūpintis nusistovėjusio režimo humanizavimu, ypatingą dėmesį teikiant kompensaciniam persikirstymui mokesčiais bei transferais. Ungerio teigimu, to paprasčiausiai nepakanka. Dar daugiau, jokios esminės dabartinės visuomenės problemos negali būti išspręstos – ar net imtasi jas rimtai spręsti - mus ribojant esamiems instituciniams ir ideologiniams suvaržymams.⁷⁵

2.2 Kuo blogos esamos demokratijos?

Ungerui siūlant demokratijos pertvarkymo projektą laikais, kai pasaulyje karaliauja demokratija (verta priminti, jog demokratijos pertvarkymo siekis gajus ne tik *Politics* tritomio leidimo metu, bet ir gerokai vėlesniuose Ungerio veikaluose), t.y. daugybė valstybių ne tik linkusios save pristatyti, bet ir tikrai laikyti demokratiškomis, kyla klausimas, kuo, Ungerio manymu, blogos esamos demokratijos?

Ungeriai konstatuoja, jog visur pasaulyje juntamas išsekimas ir sumišimas, nepavykstant formuoti patikimų alternatyvų neoliberalistinei programai su jos siekiu į vieningą sistemą konverguoti demokratines bei rinkos institucijas.⁷⁶ Esamas demokratijas Ungeriai vadina pasyvių piliečių demokratijomis (angl. Low-energy democracies). Tai demokratijos, organizuotos forma, slopinančia struktūrinės

⁷² Unger, *False Necessity*, 395.

⁷³ Unger, Fidgen, 2-3.

⁷⁴ Unger, „The Task of the Social Innovation Movement.“

⁷⁵ Unger, Fidgen, 2-3.

⁷⁶ Roberto Mangabeira Unger, *Democracy Realized: The Progressive Alternative*. New York: Verso, 1998, 3. <<http://robertounger.com/english/pdfs/demore.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 20].

transformacijos galimybę. Šios demokratijos, Ungerio teigimu, pasmerktos amžinam „mirusiųjų“ viešpatavimui gyvųjų atžvilgiu, o pokyčiui jose reikalinga krizė.⁷⁷

Igalintoji, Aktyvi, demokratija yra Ungerio siūlomas sprendimas dviems atskiroms, tačiau tarpusavyje susijusioms problemoms.

Pirmoji jų, pasak Ungerio, yra ta, kad visos pasaulio demokratijos, įskaitant ir pasiturinčias Šiaurės Atlanto regiono demokratijas, yra reliatyvios ar, dar kitaip, ydingos demokratijos tuo požiūriu, kad jos nepajėgios valdyti ir keisti įsteigtos bei pavaldėtos visuomenės struktūros. Situaciją jose galima apibūdinti taip: nėra traumos - nebus ir transformacijos. Apskritai, Ungerio teigimu, visos ydingos demokratijos organizuotos taip, kad karas ar žlugimas joms tapo privaloma struktūrinio pokyčio sąlyga. Tad Ungeris siūlo atsispirti „mirusiųjų“ viešpatavimui ir silpninti pokyčio priklausomybę nuo krizės tam, kad demokratija sėkmingiau vystytų pamatinę struktūros valdymo darbą.⁷⁸

Antroji iš problemų, kurioms spręsti skirta Ungerio siūloma *Aktyvi demokratija*, gali būti išreikšta tokiu klausimu: kaip puoselėti struktūrines ambicijas politinei veiklai, kuriomis pasižymėjo XIX a. liberalai ir socialistai, netampant struktūrinio dogmatizmo šalininkais, kokiais jie visgi tapo? Priešingai nei jie, mes nebegalime tenkintis tokiais baigtiniais instituciniais šablonais. Tačiau kaip galima sukurti demokratinės politikos formą, kuri pasižymėtų struktūriniu vaisingumu ir kartu būtų atspari struktūrinio dogmatizmo infekcijai?⁷⁹

2.3 Igalintosios demokratijos turinys, kaip atsakas esamų demokratijų neįgalumui

Apskritai reikia pasakyti, kad Ungerio optimizmas alternatyvių ekonominio, socialinio ir politinio pliuralizmo institucinių formų atžvilgiu yra tiesiog stulbinamas⁸⁰ ir kyla iš įsitikinimo, kad rinkos ekonomikos, laisvos pilietinės visuomenės ir atstovaujamosios demokratijos gali įgyti daugybę skirtingų institucinių formų, kurių

⁷⁷ Unger, Fidgen, 3.

⁷⁸ Roberto Mangabeira Unger, Philip Coggan, “Big Thinkers: Roberto Mangabeira Unger on Empowered Democracy in the UK.” Discussion arranged by the *UK’s Institute for Government*, November 15, 2013. <<http://www.instituteforgovernment.org.uk/events/big-thinkers-roberto-mangabeira-unger-empowered-democracy-uk>> [Žiūrėta 2015 10 18].

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Rustin, 136-137.

pasekmės visuomenėms radikaliai skirtą, tad esamos pasiturinčių industrinių šalių institucijos tesudaro mažą dalį visų įmanomų.⁸¹

Tiesą sakant, Ungeris netgi mano, jog kiekvienoje pasiturinčioje demokratijoje, pradedant Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, jau pastebimas pagrindinis eksperimentalizmas, kurio vaisiai matomi gamybos ir mokymosi srityse. Paminėtinas mokyklose bei firmose įsitvirtinantis suvokimas, jog būtent permanentinės inovacijos tampa sėkmės garantu. Tačiau, anot Ungerio, tokį eksperimentalizmą mažuose mokymosi įstaigų ar įmonių pasauliuose galiausiai pražudo valstybiniai sustabarėjusios viešosios politikos apribojimai. Ši turi būti pertvarkyta taip, kad leistų tiems mažiems pasauliams skleistis ir pati išsiskleisti.⁸²

Šis darbo poskyris kaip tik ir skirtas pristatyti Ungerio programą, kuria jis siekia rekonstruoti institucinę visuomenės struktūrą. Šią programą sudaro trys dalys: valdžios struktūra, t.y. institucinis turinys, ekonominė sąranga bei teisių sistema.⁸³

2.3.1 Institucinis turinys

Ungerio siūlomą *Igalintąją, Aktyvią, demokratiją*, kaip dviejų ankstesniame poskyryje aprašytų problemų sprendimo būdą, apibrėžia savitas institucinis turinys, kuris savyje talpina penkias konverguojančių institucinių inovacijų grupes.⁸⁴

Pirmoji Ungerio institucinių inovacijų grupė skirta mėginimui *pakelti politikos temperatūrą*, pirmiausiai didinant organizuoto visuotinio įsitraukimo į viešąjį politinį gyvenimą lygį.⁸⁵ Pasak Ungerio, kad žmonės viešuoju politiniu gyvenimu susidomėtų ir ryžtųsi į jį įsitraukti, jiems turi būti pademonstruota politikos galia transformuojant struktūros dalis. Kitaip sakant, vienintelis priešnuodis politikos bejėgiškumo patirčiai, o ir jos padiktuotai apatijai, yra atkaklumas politiką naudojant struktūrinių prielaidų daliniam keitimui.⁸⁶ Ungeris dar prideda, jog neturėtume tenkintis politiniu gyvenimu, mus verčiančiu rinktis tarp pasyvios institucionalizuotos politikos ir aktyvios ekstra-institucinės ar anti-institucinės politikos. Kitaip sakant, anot Ungerio, neturėtume rinktis iš viso labo dviejų: Džeimso Medisono (James Madison) ir Benito Musolinio

⁸¹ Unger, *Democracy Realized: The Progressive Alternative*, 3.

⁸² Ten pat, 4.

⁸³ Unger, *False Necessity*, 341.

⁸⁴ Unger, Coggan.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Unger, Fidgeon, 4.

(Benito Mussolini). Vadinasi, reikėtų siekti visos eilės institucinių inovacijų, palengvinsiančių piliečių dalyvavimą demokratinų sprendimų priėmimo procese, pavyzdžiui, didinant viešąjį politinės veiklos finansavimą ir užtikrinant laisvesnę prieigą prie masinės komunikacijos priemonių, – visa tai turi būti daroma tiek organizuotų socialinių judėjimų, tiek politinių partijų naudai.⁸⁷

Antrosios inovacijų grupės paskirtis – paspartinti politikos tempą. Demokratinės politikos tikslas, anot Ungerio, turi būti analogiškas Karlo Poperio (Karl Popper) įvardintam mokslo tikslui - klaidas daryti taip greitai, kaip tik įmanoma. Aklavietė, užuot joje pasilikus, turi tapti nauja galimybe masiniam piliečių, gebančių surasti greitas išėjis, įsitraukimui.⁸⁸

Šią idėją Ungeris aiškina pasitelkdamas, jo manymu, kone aiškiausiai kontrastingą JAV Konstitucinės organizacijos pavyzdį. Amerikos Konstituciją jis apibūdina dviem principais: pirmasis – liberalus – galios fragmentacijos principas nurodo į daugybę nepriklausomų valdžios ir iniciatyvos šaltinių, o antrasis – konservatyvus – sąmoningo politikos apsukų lėtinimo principas yra įkūnytas ir pasireiškia Medisono stabdžių ir atsvarų mechanizmu. Amerikiečiai įsitikinę, jog šie du – liberalus ir konservatyvus – principai kartu funkcionuoja natūraliai ir yra vienas kitam reikalingi⁸⁹, tačiau, kaip konstatuoja Ungeris, jie klysta, mat šie principai kartu veikia ne iš susiklosčiusios būtinybės, o yra dirbtinai sukergti Medinsono schemos dizaino. Ši schema kaip tik ir užkerta kelią visuomenės politinei transformacijai, kuri tampa neįmanoma be ekonominės suirutės ar karinio konflikto.⁹⁰ Taigi, stabdžių ir atsvarų sistemos turi būti atsisakyta – ją turi pakeisti *destabilizacijos mechanizmas*, suprojektuotas galimybei užtikrinti plataus masto transformaciją.⁹¹

Trečiasis institucinės inovacijos, nusakančios *Igalintąją demokratiją*, elementas yra gebėjimas panaudoti federalinio režimo potencialą, o taip pat ir kitų centrinės valdžios bei vietinės iniciatyvos derinimo būdų potencialą kontra-modelių, skirtų valstybės ateičiai, kūrimui. Visuomenei vystantis pasirinktu bendru keliu, atskiroms vietovėms ar sektoriams turi būti leista atsiskirti, t.y. nebesivadovauti bendraisiais sprendimais ir imtis eksperimentų, kreipiančių visai kitu keliu.⁹²

⁸⁷ Unger, Coggan.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Sunstein, 47.

⁹⁰ Unger, Coggan.

⁹¹ Sunstein, 48.

⁹² Unger, Coggan.

Ketvirtasis *Igalintosios demokratijos* institucinio apibrėžimo elementas skirtas valstybėje įsteigti atskirą valdžios instituciją ar net vyriausybės filialą, suprojektuotą, aprūpintą, finansuojamą ir legituotą padėti grupėms, išgyvenančioms atskirtį ir kliūtis, kurių negali būti išvengta joms prieinamomis kolektyvinio politinio ir ekonominio veiksmo formomis.⁹³

Penktą institucinės inovacijos dalimi numatoma palaiapsniui, tiesioginės ar dalyvaujamosios demokratijos elementų pagalba, stiprinti atstovaujamąją demokratiją, tačiau jokių būdu nepažeidžiant individualios laisvės pozicijų.

Išdėstęs savosios *Igalintosios demokratijos* turinį, Ungeris pabrėžia, jog nei viena šių inovacijų negali viena pati užtikrinti siekiamo rezultato. Tačiau jų konvergencija ilgainiui turėtų užtikrinti dviejų, skyriaus pradžioje aprašytų, problemų sprendimą.⁹⁴

Reikia paminėti ir dar vieną Ungerio pastabą, skirtą geriau suprasti *Aktyvios demokratijos* teorinei sampratai. Pasaulio reformistinių elitų tarpe priimta manyti, jog politinių institucijų transformacija tėra įžanginė užduotis.⁹⁵ Politika privalo būti apvalyta ar pakeista dar prieš mums imantis šalies socialinės ar ekonominės darbotvarkės apibrėžimo klausimo. Tačiau istorinė patirtis rodo, kad jokia šalis savo politinių institucijų keisti nesiima iš anksto nenusprendusi, ką su pakitusia sąranga nori daryti. Priešingai, politinės institucijos keičiamos tik tuomet, kai jas keisti būtina, kai jos varžo ir riboja šalies pažangą ta kryptimi, kuria ji privalo judėti. Dėl šios priežasties, kiekviena tokia transformacija turi būti įkvėpta ir nužymėta pastangų šalį socialiai ir ekonomiškai perorientuoti į naują kelią.⁹⁶

Norint geriau suprasti siekį pertvarkyti esamas demokratijas, dėmesio vertas, anot paties Ungerio, yra Europos Sąjungos pavyzdys.

Europos Sąjungos vystymasis paremtas europiečių tarpe mažai kam suvokiamu ir beveik niekuomet Sąjungoje nekvestionuojamu principu, kuriuo taisyklės, lemiančios socialines bei ekonomines ES sąrangos formas, yra vis aiškiau kontroliuojamos Sąjungos institucijų, taigi, yra jų centralizuojamos. Tuo tarpu galia piliečiams nustatyti ir užtikrinti socialinius ir pedagoginius gebėjimus deleguota vietos valdžios institucijoms.⁹⁷ Atrodo, jog tokia ES raida siekiama įtvirtinti

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Unger, „The Task of the Social Innovation Movement.“

⁹⁶ Unger, Coggan.

⁹⁷ Ten pat.

tendenciją didžiąją dalį paskirstomųjų konfliktų, susijusių su mokesčiais ir socialinėmis teisėmis, palikti spręsti šalims narėms - tuo pat metu Sąjungos lygiu įtvirtinant konkretų ekonominių, politinių ir socialinių institucijų modelį ir taip užkertant kelią bet kokių iššūkių esamai politinei sąrangai atsiradimui.⁹⁸

Anot Ungerio, Sąjungos raidai būdingi reguliaciniai ir makroekonominiai suvaržymai riboja nacionalinių vyriausybių galimybes deramai pasirūpinti savo piliečių ekonomine bei socialine gerove, o tuo tarpu pačiai Sąjungai taip ir nepavyko tapti struktūra, galinčia šias atsakomybes iš savo šalių narių perimti.⁹⁹

Tam, Ungerio nuomone, visų pirma reikalinga ES Konstitucija, kuria turi būti siekiama aktyvinti europietiškas visuomenes, o ne tik padėti jas koordinuoti. Europietiška Konstitucija turi padėti tvirtus pamatus naujų ir inovatyvių ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo iniciatyvų šalyse narėse atsiradimui. Tik tokios nacionalinių valstybių ir smulkesnių teritorinių vienetų eksperimentų plėtros, konkurencijos ir bandymų akivaizdoje Europos tautos gali tikėtis suderinti socialinį solidarumą ir efektyvumo didinimą. Esminis reikalavimas tokiai situacijai pasiekti yra atsidėjimas institucinėms inovacijoms tiek Sąjungos, tiek šalių narių lygmenimis. O tokio pasiekimo pažadas yra demoralizuojančio Europos istorijos ritmo, kuriame taiką keičia karas, o šį - taika, pabaiga.¹⁰⁰

O ir Sąjungos demokratai ir eksperimentalistai, pasak Ungerio, turėtų siekti visiškai priešingo vystymosi principo, nei kad siekia dabar. Sąjunga turėtų kurti, vystyti ir ginti visų savo piliečių visapusiškus talentus ir gebėjimus, o savo šalims narėms bei regionams suteikti didžiausią įmanomą institucinio eksperimentavimo socialine ir ekonomine sąrangomis laisvę – iki pat ribos, kur tai dar suderinama su universalių visapusiškų talentų ir gebėjimų apsaugos priemonėmis ir pajėgumais. Ungeris teigia, jog saugumo ir gebėjimų geresnis užtikrinimas individams gali būti suderinamas su mus supančios socialinės erdvės atvėrimu didesniam plastiškumui. Netgi daugiau - šios dvi sritys viena kitą sąlygoja. Universalių talentų ir gebėjimų paketo užtikrinimas sukuria sąlygas visa kita palikti atvira eksperimentui. Toks tad ir

⁹⁸ Roberto Mangabeira Unger, „The Progressive Alternative in a European Context: European Constitutionalism: Proposals for an Agenda of Debate.“ *Pranešimas skaitytas Harvardo universiteto rengtame susitikime Europos Sąjungos konstitucijos tema*, 2002 m. kovo mėn., 1. <<http://robertounger.com/english/docs/europe1.pdf>> [Žiūrėta 2015 10 19].

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ten pat, 6-7.

turėtų būti decentralizacijos modelis apskritai, taigi, ir ES sąrangos modelis bei globalizacijos pertvarkymo modelis.¹⁰¹

Kitaip sakant, Ungeris visgi kalba apie tam tikro stabilumo poreikį, tačiau jo nepriešina su pokyčiu ir netgi teigia, jog toks stabilumas pokyčiui būtinas. Išraiškinga Ungerio analogija, kuria jis linkęs raminti besibaiminančius dėl to, kas Ungerio pasaulyje nutiktų tradiciniams visuomenės institutams, kaip kad šeima. Kai tėvai sako sūnui, jog šį myli besąlygiškai, t.y. nepaisant nieko, ką sūnus bedarytų, tokia tėvų meilė sūnui užtikrina besąlyginę, saugią, erdvę, kaip atspirtį eiti į pasaulį ir jame sukelti audrą. Ne kas kita, o toks saugus prieglobstis mus įgalina neprisiršti prie visų kitų dalykų, kurie turi būti atviri pokyčiui, kuriuos turi būti galima permąstyti ir perkurti.¹⁰² Ryšys tarp tėvų meilės vaikui ir jo pasaulyje sukeltos audros turi tapti pavyzdžiu demokratinės valstybės ryšiui su savo piliečiais. Tai reiškia, kad valstybė savo piliečiams turi užtikrinti tokią saugią erdvę, į kurią, reikalui esant, jie galėtų atsitraukti. Pasak Ungerio, tai ir yra plastiškumo ir atvirumo visuomenėje sąlyga, o ne antitezė. Ir būtent to Ungeris nori.¹⁰³

Tačiau kaip saugiai, nerizikuojant visko prarasti, peržengti, vaizdžiai tariant, bedugnę, skiriančią esamus institucinius rėmus nuo mūsų siekiamos pervaizduotos (angl. re-imagined) rinkos ekonomikos ar pervaizduotos valstybės? Ungerio teigimu, senasis ideologinis konfliktas apibūdinamas valstybės priešprieša rinkai, tačiau dabartiniame pasaulyje jau ėmė rasti visai kitas ideologinės kontraversijos akcentas - rungiamasi dėl alternatyvių rinkos ekonomikos, demokratinės politikos ir nepriklausomos pilietinės visuomenės formų. Šių varžybų tikslas - paprastų žmonių aprūpinimas galimybėmis ir priemonėmis tam, kad jie savo gyvenimuose galėtų daugiau, nei galėjo iki šiol. Tai kartu reiškia daugiau rinkos, ir, tuo pačiu metu, daugiau valdžios, šių dviejų nepriešinant.¹⁰⁴

2.3.2 Ekonominė sąranga

Antroji potenciali rekonstrukcijos sritis Ungerui yra ekonominio gyvenimo institucinė struktūra. Kaip kad pirmąją programos dalimi Ungeris siūlė alternatyvią

¹⁰¹ Unger, Coggan.

¹⁰² Unger, Fidgen, 6.

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ Ten pat, 7.

institucinę sąrangą demokratijai, taip šios programos dalies vyraujanti tema yra mėginimas įsivaizduoti alternatyvų rinkos institucinį apibrėžimą.¹⁰⁵

Ekonominės sąrangos dalies projekte esminė ašis yra *Rotuojantis kapitalo fondas* (angl. Rotating capital fund) ir jo demokratinė kontrolė. Kalbant paprastai, tai yra fondas, kurio pajamos gali būti panaudojamos padengti fondo nepertraukiamą veiklą be fiskalinių metų apribojimų. Jis būtų naudojamas vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų pigioms paskoloms teikti. Iš esmės tai - pigių paskolų fondas.¹⁰⁶

Ungeris siūlo besąlyginės teisės į privatų kapitalą, ypač priimtos anglo-amerikietiškoje visuomenėje, atsisakymo ir jos pakeitimo rotacinio pobūdžio teisių į kapitalą suteikimo sistema, valdoma demokratiškos debatų proceso būdu. Šį procesą organizuoti Ungeris siūlo dvejopomis procedūromis: normavimu, t.y. centralizuotu paskirstymu bei varžytinėmis.¹⁰⁷ Ungeris tokia *kapitalo rotacijos* sistema ketina išplėsti visuomeninę demokratinę kontrolę resursų, dabar priklausančių privatiems asmenims, atžvilgiu.¹⁰⁸

2.3.3 Teisių sistema

Greta apibūdintų institucijų, Ungerio darbuose aiškiai apibrėžtos ir keturios teisės sritys, kurios turėtų tapti alternatyva dabar Vakaruose dominuojančių privatinėms teisių rinkiniui (absoliuti nuosavybė ir sutarčių laisvė). Jas siūlydamas Ungeris nori parodyti, jog esamas teisių rinkinys turi lemiamos įtakos dabartiniam formuojančiam kontekstui ir *status quo* palaikymui Vakaruose, tačiau iš tiesų tokia hegemoninė rinkinio padėtis nėra pagrįsta socialine būtinybe, pragmatiniu efektyvumo siekiu ar moraline viršenybe.¹⁰⁹

Ir nors būtent rinkos teisėms (angl. market rights) Ungeris savo reformų programoje skiria ypatingą dėmesį, negalima sakyti, kad likusias paliktų stipriai nuošalėje.¹¹⁰

¹⁰⁵ Unger, *False Necessity*, 480.

¹⁰⁶ Ten pat, 491-497.

¹⁰⁷ Rustin, 144.

¹⁰⁸ Ten pat, 147.

¹⁰⁹ Trubek, 237.

¹¹⁰ Rustin, 145.

Antroji Ungerio išskirta teisės sritis yra imuniteto teisės (angl. immunity rights), skirtos individo apsaugai nuo priespaudos. Imuniteto teisės apimtų tiek pilietines teises (angl. civil rights), tiek teises į gerovę, t.y. maitinimąsi, sveikatos apsaugą, būstą, išsilavinimą etc. Paprastai tariant, Ungeris siūlo suteikti garantuotą pajamų minimumą visiems be išimties¹¹¹, taigi, apsaugą nuo skurdo, tačiau ir nuo prievartos bei piliečio teisių ir laisvių pažeidimų.¹¹²

Trečioji teisių kategorija - destabilizacijos teisės (angl. destabilization rights) – skirtos sudaryti galimybę mesti iššūkį esamoms institucijoms ir organizacijoms, pasitelkiant ir stiprinant žodžio laisvę ir informacijos prieinamumą. Antimonopolinės teisės aktai, skundų darbo vietoje tvarka ir sveikatos bei saugos teisės aktai patenka į šią kategoriją.¹¹³ Šių teisių įgyvendinimui Ungeris siūlo sukurti jau minėtą nepriklausomą *destabilizacijos mechanizmą*, kurio tikslas būtų išklubinti ir griauti įsitvirtinusias ar bebandančias įsitvirtinti struktūras.¹¹⁴ Tai Ungerio sumanytas saugiklis, tikintis užkirsti kelią dėl piliečių nenoro dalyvauti viešuosiuose reikaluose galimai atsirasiantiems naujiems *sustingimams*.¹¹⁵

Ketvirtąją kategoriją Ungeris pavadino solidarumo teisėmis (angl. solidarity rights) ir ją skyrė reguliuoti socialiniams santykiams: sutuoktinių atsakomybėms, tėvų atsakomybėms vaikams, mokytojų, socialinių darbuotojų, gydytojų ir t.t. atsakomybėms. Šioje srityje teisė nelyg susipynusi su papročiu, konvencija ir etiniu įpareigojimu. Ungeris tikina, jog solidarumo teisės gerokai dažniau įgyvendinamos tarpininkavimo, o ne juridinių praktikų, pagalba. Ir nors jos kritiškas pozityvistinių socialinių mokslų ir privatinės teisės atstovų liguistam susirūpinimui individų *interesai*, mano, jog santykiai bei bendros gėrybės taip pat turi būti svarbios esamam teisiniam reguliavimui.

Apibrėždamas šiuos keturis teisių laukus ir nuodugniai kritikuodamas neribotą teisę į privačią nuosavybę, Ungeris siekia tiksliai identifikuoti vietas, reikalingas transformacinio ir kartu konstruktyvaus socialinio veiksmo¹¹⁶, tačiau visgi nepaaiškina, kaip jo teisinių garantijų sistema galės veikti nuolatinės institucinės pertvarkos sąlygomis.¹¹⁷

¹¹¹ Ten pat, 145.

¹¹² Sunstein, 61.

¹¹³ Rustin, 145.

¹¹⁴ Unger, *False Necessity*, 453.

¹¹⁵ Sunstein, 48.

¹¹⁶ Rustin, 145-146.

¹¹⁷ Sunstein, 65.

2.4 Įgalintoji demokratija, kaip institucinis karkasas vaizduotės raiškai

Kalbant apie *Įgalintąją demokratiją*, reikia kalbėti ne tik tai, kas jina yra, bet ir pabrėžti, kodėl Ungeris ją sureikšmina, kaip būtent vaizduotės laisvinimo principą.

Ungeris siekia išrasti naują politiką, pasižyminčią evoliuciniu pobūdžiu ir revoliucinėmis pasekmėmis. L. Smolino (Lee Smolin) teigimu, viena vertus, Ungeris šiuolaikinę mokslą vertina su nepaprastu rimtumu, kita vertus, atsisako priimti nusistovėjusią nuostatą, jog personali ir sociali būtybė redukuotina į fizinę. Anot Smolino, tiek visuomenę, tiek atskiras personalijas Ungeris suvokia kaip nepabaigiamos pažangos kūrinis, radikaliai atvirus visoms įmanomoms ateities perspektyvoms. Žmogų Ungeris linkęs apibrėžti kaip baigtinę būtybę jos ribotumo mirties atžvilgiu, tačiau, taip pat, kaip būtybę, pasižyminčią faktiškai beribiu savęs pačios ir visuomenės pervaidavimo ir pertvarkos potencialu.¹¹⁸

Savo veikale *The Self Awakened* Ungeris pasiūlo ir savitą laiko teoriją, kuri jam reikalinga kaip tik todėl, kad laikas Ugeriui – vienintelis realybės aspektas pasaulyje, kuriame viskam anksčiau ar vėliau lemta pasikeisti. Prisiimdamas tokią poziciją, Ungeris priešinasi pažiūrai, jog pokytis tėra iliuzija, maskuojanti amžinas, nesenstančias tiesas. Tiek Ungerio kosmologijoje, tiek jo socialinėje ir psichologinėje teorijose išdėstytas laiko supratimas yra nesuderinamas su kieno nors amžinumo idėja. Jokie amžinieji įstatymai – ar fizikai, ar visuomenei – negalioja ir todėl skirtumas tarp evoliucinio pokyčio vadovaujantis teise ir tarp pačių įstatymų evoliucijos jokia prasme nėra esminis.¹¹⁹

Idealia Ungeris laikytų visuomenę, kurioje visi esami susitarimai nuolatos persvarstomi bei nuolat varžomasi dėl naujų, tačiau tuo pat metu tam tikra visumos dalis išlieka stabili, siekiant žmonėms užtikrinti jų pamatinių teisių apsaugą ir pagrindinių poreikių įgyvendinimą. Taip pat, tokia visuomenė turėtų pasižymėti gerokai sumenkusia skirtimi tarp dalykų, kuriuos darome priimdami visuomeninius įpročius, įstatymus ir lūkesčius ir dalykų, skirtų tiems įpročiams, įstatymams ir lūkesčiams keisti.¹²⁰ Taip atsirastų daugiau erdvės mūsų pačių ir visuomenės persitvarkymui ir atsinaujinimui. Ungerio manymu, toks kelias būtinas ne tik tam, kad

¹¹⁸ Smolin.

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Unger, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“

be revoliucijoms būdingos prievartos visgi būtų galima pasiekti teisingesnės visuomenės būklę, bet kartu tam, kad žmogus turėtų galimybę gyventi labiau išsibudinęs, plačiau atmerktomis akimis.¹²¹

Ungeris tad kalba apie progresyvią visuomenę, kuri kartu nebūtų preskriptyvi, mat yra įsitikinęs, jog socialiniai teoretikai esmingai klysta, ankstesnių kartų įtvirtintas esamas gyvenimo sąlygas laikydami būtinais dabartinio gyvenimo atributais, o ne tiesiog laikiniais, kompromisiniais sprendimais.¹²²

Taigi, siūlydamas institucinę struktūrą, Ungeris visų pirmiausia siekia sukurti karkasą vaizduotės raiškai, tikėdamasis, kad kiekvienas apatiškas, atbukęs, dabar pagal primestas, represyvias taisykles gyvenantis subjektas jo sukurtame pasaulyje gyvens nuolatiniu vaizduotės įkvėpimu, taigi, bus spontaniškas ir kūrybingas. Ne kas kitas, o būtent Ungerio siūlomas karkasas turi iš individų nelyg ištraukti giliai nusėdusią, apdulkėjusią, nes seniai nenaudotą, vaizduotę, kuri išlaisvinta niekuomet nebeleis individams atsidurti jokioje represinėje būklėje. Vadinasi, būtent išlaisvinta vaizduotė, o ne kokios nors konkrečios institucijos, yra tikrasis ir galutinis Ungerio politinės vizijos siekis.

Tai reiškia, jog svarbu suprasti, ką, kalbėdamas apie vaizduotę, omenyje turi Ungeris. Jau iš pirmo žvilgsnio akivaizdu, jog tai nėra vaizduotė kokia nors įprasta, žmonių kasdieniame gyvenime naudojama, prasme.

Transcendentalinė laisvės samprata

Laisvė, apie kurią kalba Ungeris, yra transcendentalinė, besiremianti prielaida, kad naują pasaulį galima sukurti iš nieko. Tokios laisvės principas reiškia nepaliojamą, kiekvieną akimirką vykstantį, spontaniškumo išlaisvinimą, visus įmanomus suvaržymus naikinant kaip priklausančius *inherited* kategorijai. Ungeris *inherited* naudoja apibūdinti *viskam, kas duota. Inherited* jam yra *duotis*, o *duotis* suvokiama kaip viską, kas gyva, žudanti aplinka.¹²³

Individo laisvės principas reiškia, kad kiekvienas individas gali realizuoti savo autentiškumą remdamasis trimis prielaidomis. Pirmiausiai individas turi kovoti su

¹²¹ Smolin.

¹²² Ten pat.

¹²³ Vytautas Radžvilas, „Erdvės revoliucija ir europinis pasaulio nomosas.“ Lyginamosios politikos magistro programos pasirenkamojo kurso „Europos idėja: tapatumas ir reprezentacijos“ paskaita. Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2015 m. kovo mėn. 19 d.

ikimoderniomis struktūromis – jos turi tapti *inherited*. Antroji *inherited* struktūra vėliau tampa tai, kas jau yra modernu, tačiau ką individas dar randa visuomenėje – tai, kas sustingdyta instituciškai, sudaiktinta, kas ir toliau neleidžia jam savęs realizuoti. Yra net ir trečioji struktūra, mat tokio tipo savęs realizacija, kokios nori Ungeris, reikalauja pačiam atsinaujinti kas akimirką iš naujo. Todėl net tai, ką žmogus pasakė ryte, po pietų jam jau turi būti *inherited*.¹²⁴

Ko gero puikiausiai visa tai atvaizduoja Ungerio teiginys, jog labiau žmonėmis tampame - tapdami panašesni į Dievą, taigi, tapdami visa ko kūrėjais, galėdami kurti absoliučiai viską ir nieko neribojami. Apskritai, aukščiausiajai savirealizacijos formai pasiekti reikalingi kontekstai, kuriuose daugiau galimybių realizuoti neigimo gebą, nei kad jų turime gyvendami šiandiniame pasaulyje. Pasak Ungerio, savimi mes tampame tiek, kiek dedame pastangų tokius mums palankesnius kontekstus kurti.¹²⁵

Transcendentalinis istorizmas

Svarbus vaidmuo tenka istorizmui.¹²⁶ Pasak Vytauto Radžvilo, Frydricho Nyčės (Friedrich Nietzsche) įkvėptas radikalusis istorizmas reiškia, jog tikrovė nebeegzistuoja kaip savaiminė ar duota esatis, o turi būti laikoma socialiai konstruojamu bei nuolat perkuriamu bei plečiamu esinijos lauku, kuriame efemeriški esiniai generuojami tiesiog iš nieko. Dar daugiau, istorijai tampant savęs darymo įrankiu, pasiekiami istorizmo viršūnė ir istoriškumas liaujasi buvęs tikrovės bruožu, o tampa pačiu jos egzistavimo būdu.¹²⁷ Nyčės įtaka tritomyje *Politics* dėstomam požiūriui bent jau šiuo atžvilgiu akivaizdi.¹²⁸

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ Trubek, 238.

¹²⁶ Cornel West, „Between Dewey and Gramsci: Unger’s Emancipatory Experimentalism.“ *Northwestern University Law Review*, 1987, 256.

<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions16.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].

¹²⁷ Vytautas Radžvilas, „Istorijos dehumanizavimas ir istorijos etika: mokslinis istorijos tyrinėjimas ir žmogiškojo istorijos matmens paieškos.“ Kn. Raimundas Lopata, Alvydas Jokubaitis, Inga Vinogradnaitė (sud.), *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 49.

¹²⁸ Sunstein, 46.

Kiek anksčiau, priešingai, dar manyta, kad istoriškai kintanti socialinė tikrovė tam tikru mastu yra duotybė, o pats žmogus yra ne tik istorijos produktas, bet ir virš jos išskylantis ir ją kuriantis subjektas.¹²⁹

Ankstesnis istorizmas dar numatė ir istorinį dėsningumą, o postmodernusis istorizmas jau yra transcendentalinis istorizmas ir reiškia, kad kiekviena akimirka turi būti pradeda nuo nulio. Be krypties ir be tikslo. Tai a-topiškas ir a-istoriškas, bevietis ir belaikis, istoriškumas, kuriame nebėra perimamumo ar tęstinumo.¹³⁰

Antai Algis Mickūnas puikiai nusako radikalų tapsmą taip suvokiamo istoriškumo šviesoje, pabrėždamas, jog jokie pamatiniai esiniai, substancijos ar dalelės negali tapti pasikeitimo pagrindu. Kiekvienas atsirandantis ir išnykstantis fenomenas susiduria su kitais fenomenais, transgresuoja ir užleidžia jiems vietą nesibaigiančioje pereigoje.¹³¹

Kitai sakant, toks istoriškumas, pasak V. Radžvilo, kaip grynoji virtualybė aktualizuoja tik nuolat kartojamu dialektiniu „dekonstravimo“ ir „rekonstravimo“ judesiu. Šiuo dvigubu judesiu iš pradžių būna „išstipdomi“, o paskui „prikeliami“ naujai išstatai visi esiniai. Bendrajai išstatos, kurią įkūnija tokia esaties „dekonstravimo“ ir „rekonstravimo“ dialektika, logikai pavaldi taip pat ir politikos sritis, kuri yra neatskiriama istoriškumo režimu steigiamos ir funkcionuojančios tikrovės dalis.¹³²

Nors pats Ungeris apie istorizmą plačiau kalbėti vengia, transcendentalinio istorizmo logiką atitinkantį spontaniškumo principą jis neabejotinai siekia įgyvendinti, kalbėdamas apie įvairiausių socialinių ryšių bei kitų egzistuojančių apsunkinimų nuolatinę stebėseną ir naikinimą, ar tiksliau vadavimą nuo jų¹³³, kad individas galiausiai galėtų absoliučiai nevaržomas veikti pagal savo interesus.¹³⁴

¹²⁹ Radžvilas, „Istorijos dehumanizavimas ir istorijos etika: mokslinis istorijos tyrinėjimas ir žmogiškojo istorijos matmens paieškos.“ 49.

¹³⁰ Vytautas Radžvilas, „Nuo factum prie faciendum: istoriškumo, socialumo ir politiškumo dialektika kaip istorijos okupacijos prielaida.“ Kn. Vytautas Ališauskas et al., *Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, 29.

¹³¹ Radžvilas, „Istorijos dehumanizavimas ir istorijos etika: mokslinis istorijos tyrinėjimas ir žmogiškojo istorijos matmens paieškos.“ Kn. Raimundas Lopata, Alvydas Jokubaitis, Inga Vinogradnaitė (sud.), *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 50, iš Algis Mickūnas, „Nietzsche: gyvenimas ir pasaulis.“ *Athena. Filosofijos studijos*. Nr. 4, Vilnius: Versus aureus, 2008, 46-47.

¹³² Radžvilas, „Nuo factum prie faciendum: istoriškumo, socialumo ir politiškumo dialektika kaip istorijos okupacijos prielaida.“ 31-32.

¹³³ Sunstein, 48.

¹³⁴ Galston, 27.

2.5 Kiti vaizduotės raiškai reikalingi instrumentai

Ungerio vizijoje numatyta nuolatinė ir nepaliaujama transformacinė politika akivaizdžiai graso svarbiausioms esamų visuomenių grandims, kaip, pavyzdžiui, šeima,¹³⁵ tačiau pats Ungeris aiškina, kad demokratinės valstybės nuostata savo piliečių atžvilgiu turėtų prilygti tėvų besąlyginei meilei savo vaikams.¹³⁶ Valstybė, kitaip sakant, savo piliečių eksperimentinėms iniciatyvoms turėtų sukurti saugią, tėvišką ir motinišką, aplinką.

Tačiau Ungerio mąstymuose neaiški skirtis tarp valstybės, kaip stabilaus mechanizmo ir užuovėjos (išreikštos tėvų besąlygiškos meilės įvaizdžiu) savo piliečių eksperimentinės vaizduotės atspirčiai palengvinti ir kartu jų laisvei sustiprinti bei valstybės, kurios mechanizmui įsteigti ir įtvirtinti reikia arba laviruoti ant pačios individo ir piliečio laisvių ribos, arba net ją peržengti. Juk net vadinamoji besąlygiška meilė, jeigu ji įmanoma, vargu ar gali būti tobulai vienpusiška. Bet kuriuo atveju, apibūdintoji skirtis bent jau nėra tokia aiški, kokia ją pavaizduoti mėgina Ungeris. Ar tikrai nepaliaujamos transformacijos įsteigimui nereikalinga prievarta? Ar gali būti kokių garantijų, kad transformaciniai valstybinio institucinio karkaso reikalavimai netaps prielaida valstybei augti, o individui mažėti, bet ne atvirkščiai?

Nors šiems klausimams skirta visa trečioji magistro darbo dalis, prieš ją pradėdant dar reikia apibūdinti Ungerio kuriamo pasaulio elementus, tiesiogiai ar netiesiogiai svarbius *Igalintajai demokratijai*, bei jų likimą nuolatinės transformacijos sąlygomis. Šie elementai kartu yra ir prielaidos vaizduotei laisvinti – mat juos vaizduotės laisvinimui turės peržiūrėti naujieji demokratiniai karakasai - ir padariniai – mat išlaisvintoji vaizduotė gebės šias sąlygas gilinti, tobulinti. O ar galės tokia vaizduotė jas peržiūrėti - jau teks aiškintis viename vėlesnių darbo skyrių.

Taigi, pavyzdžiui, Ungerio vizija pasižymi siekiu judėjimo laisvę užtikrinti ne tik kapitalui, bet ir darbininkams, o tai reikštų valstybinių sienų atvėrimą. Be abejonės, tai sukeltų sunkiai prognozuojamus ekonominius padarinius, tačiau, į detales nesileisdamas, Ungeris linksta kalbėti apie dar didesnę ir plačiau aprėpiantį pokytį, kurį numato jo paties vizija – tautas pakeisti „moralinių kategorijų

¹³⁵ Ten pat, 22.

¹³⁶ Unger, Fidgen, 6.

specializacijomis“, o tiksliau – tautas, kaip vienijantį pamatą, išmainyti į visai naujo tipo „moralinių specializacijų“ pagrindą.¹³⁷

Galima numanyti, jog toks siekis reikštų galimybę iki šiol tautiniu pagrindu pasidalijusiems žmonėms persigrupuoti į visuomenes, puoselėjančias skirtingo pobūdžio kintančią moralę, t.y. konkrečiu metu *besispecializuojančias* skirtingose moralėse. Visa tai – tam, kad žmonių potencialo neberibotų tautinis uždarumas, mat Ungerio moralinės visuomenės, panašu, su tautinių saitų sutraukymu netenka viso *stingdančio*, eksperimentinį potencialą žlugdančio, užtaiso. Kintančios moralės bus tobulai paslankios ir nekurs uždarų sistemų. Bent viena galima pasakyti visai tvirtai: Ungerio demokratija nebus tautinė. Tautų apskritai nebebus. Valstybės, tiesa, išliks, tačiau be nacionalizmo, mūsiškai suvokiamo suverenumo, visiškai atviromis sienomis.

Apskritai, Ungeriai šiuolaikinį nacionalizmą vadina nuodijančiu, nes dviems tautoms gyvenant drauge, jos pradeda viena kitos neapkęsti, tačiau ne dėl jų dviejų kitoniškumo viena kitos atžvilgiu, o dėl ilgalaikio supanašėjimo ir, į jį reguojant, atsirandančio žūtbūtinio noro išsiskirti. Tokiu atveju teisingas sprendimas yra padėti skirtingoms visuomenėms pas save kurti tikrą skirtumą ir individams, gimusiems vienoje visuomenėje, leisti ištrūkti į kitą, jei tik šie pageidauja prisijungti prie kitos socialinio gyvenimo formos.¹³⁸

Jeigu žmogus gimė Jungtinėje Karalystėje, tačiau teikia pirmenybę teokratinėms vertybėms ir nori gyventi teokratinėje valstybėje, ar jam turėtų būti sudarytos sąlygos išvykti į, pavyzdžiui, Iraną? Ungerio nuomone, toks žmogus turi galėti ištrūkti iš valstybės, kurioje būti nebenori. Savaiame aišku, darbininkų laisvė kirsti nacionalines sienas negali būti įvesta ir užtikrinta akimirksniu, tačiau netoleruotina tai, kad esame priversti priimti globalizacijos formą, leidžiančią daiktams ir pinigams laisvai klajoti po pasaulį, o žmones įkalinusią nacionalinę valstybę ar santykinai homogeniškų nacionalinių valstybių blokuose – tokiuose, kaip Europos Sąjunga. Daiktai, pinigai ir žmonės privalo laisvę įgyti kartu, mažais, kumuliaciniais žingsniais.¹³⁹

¹³⁷ Ten pat, 7.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ Ten pat, 7.

Taigi, visų pirma, nenugalimos svarbos yra laisvo individo troškimai, o taip pat gebėjimas juos įgyvendinti.¹⁴⁰ Tačiau tai konstatavus visgi reikia prisiminti ir antrąją – kolektyvinio gyvenimo – sferą, kuri, Ungerio nuomone, turi ne tik išlikti greta absoliučios individo laisvės, bet ir ją papildyti, abiemis niekaip viena kitos neribojant.¹⁴¹ Sukurti individo laisvės neribojančią kolektyvinio gyvenimo erdvę Ungeris siūlo naikinant etninio ir kultūrinio homogeniškumo iliuziją su ją kurstančius socialiniais klėjais, o vietoje jų - pasitelkti savanorišką veiklą, kurios jokios ankstesnės formos neribotų, tiesa, ją laikant *savanoriška* net tuomet, kai individą jai reikėtų priversti.¹⁴²

Ungerio pasaulyje, darbininkams laisvai judant po prievartines betautes demokratines dykynes, Ungerio teigimu, savaime mažėtų etninio ir kultūrinio homogeniškumo, o kartu ryškėtų transferų, kaip socialinės rišamosios medžiagos nepakankamumas ir neadekvatumas. Ir iš tiesų, perskirstomosios valstybės organizuojami transferai nėra pakankamas pagrindas socialiniam solidarumui. Vienintelis adekvatus pagrindas tam yra tiesioginis įsipareigojimas rūpintis žmonėmis, esančiais už šeimos ribų.¹⁴³

Toks įsipareigojimas, Ungerio nuomone, neturėtų būti svetimas kiekvienam darbingam solidarios demokratinės visuomenės žmogui. Kiekvienas žmogus joje turėtų užimti bent dvi pozicijas: poziciją produkcijos ar mokymosi sistemoje ir atsakomybę rūpintis žmogumi už savo šeimos ribų. Be pastarojo įsipareigojimo tikras solidarumas paprasčiausiai neįmanomas, nes jis egzistuoti gali tik peržengus, Ungerio žodžiais tariant, šeimoms būdingo savanaudiškumo slenkstį. Ungeris įsitikinęs, kad paštu siuntinėjami čekiai pliuraslistinėje visuomenėje socialinio solidarumo nesukurs, todėl atsakomybė už kitą turi būti įgyvendinta jei ne savanoriška – tai privaloma tvarka.¹⁴⁴

Ungeris netgi teigia, jog šiuo metu egzistuojančios pasaulio tautos jau yra pereinamojoje padėtyje. Tuo požiūriu, kad jos liaujasi buvę gentimis, besiburiančiomis kvazi-biologinio paveldimumo principo pagrindu lyg būtų didelės

¹⁴⁰ Galston, 14, 16.

¹⁴¹ Unger, „Deep Freedom: Why the left should abandon equality.“

¹⁴² Ten pat.

¹⁴³ Unger, Fidgen, 8.

¹⁴⁴ Ten pat.

šeimoms ir pamažu tampa kažkuo kitu, o tai Ungeriai ir vadina savotiška „moralinės specializacijos“ forma žmonijos viduje.¹⁴⁵

3. RIBOS. Tikra ar menama išėitis?

Paskutinysis darbo skyrius skirtas *Igalintosios demokratijos* koncepciją įvertinti liberalizmo-demokratijos dilemos perspektyvoje. Viena vertus, ar ši koncepcija validi teoriniu požiūriu, kita vertus, ar ji potencialiai pajėgi generuoti siekiamus praktinius pokyčius. Kitaip sakant, ar Ungeriai pavyko įveikti minėtos dilemos keliamas problemas teoriškai ir, tuo pačiu, ar jo siūlymai yra įgyvendinami praktiškai.

Nors pats Ungeriai apie ES rašo nedaug, kaip tik ši Sąjunga (ar, tiksliau, jos šalys narės) laikytina kone akivaizdžiausiai susiduriančia su Ungeriai bandomomis spręsti problemomis. Šiuo požiūriu trečiojo skyriaus analizė ypatingai svarbi ir mūsų šaliai.

3.1 Ungeriai savimonė ir jo idėjų išskirtinumas

Greta viso to, apie ką šiame darbe jau buvo rašyta, svarbu identifikuoti (atpažinti/suprasti) ir lokalizuoti (suvokti pozicijos vietą bendrame kontekste) paties Ungeriai poziciją. Pastarąjį uždavinį galima nusakyti klausimu: kuo remdamasis Ungeriai atsistoja į tam tikrą tašką arba padėtį, iš kurios, tarsi iš viršaus mato tiek liberalizmą, tiek marksizmą? Kitaip tariant, reikia identifikuoti Ungeriai mąstymų atspirties tašką, sukuriantį pagrindus jo prisiimtai metapozicijai. Mat neišsiaiškinus, kokiomis prielaidomis siūlydamas alternatyvą remiasi autorius, negalima tvirtai pasakyti, ar ta alternatyva kokybiška. Tuo labiau, kad pats Ungeriai net ir didžiuosiuose veikaluose neskuba atskleisti savo prielaidų kilmės. Tarkime, kad ir apie tai, kuo remdamasis jis grindžia nepaliaujamo vaizduotės laisvinimo idėją ar koku mastu yra veikiamas Kanto pilietinės visuomenės arba Markso komunistinės visuomenės utopijų?

Šiame skyriuje tad analizuojama Ungeriai kilmės ir formacijos galima įtaka jo demokratijos pertvarkymo projektui, o taip pat pateikiama paties Ungeriai

¹⁴⁵ Ten pat, 7.

savirefleksijos bei jo idėjų išskirtinumo analizė. Kaip ir kodėl galėjo susiformuoti esamos Ungerio pažiūros ir idėjos, tapusios nagrinėjamo projekto kūrimo inspiracija? Ar Ungerui būdinga savirefleksija, ar jis suvokia ir pripažįsta įtakas sau? Kaip pats Ungeris vertina savo projektą ir kaip jį pozicionuoja tarp kitų panašių demokratizavimo sąjūdžių? Ar reflektuoja savo projekto silpnąsias grandis, ar įvardija problemas, ar svarsto įgyvendinimo galimybes? Kitaip sakant, reikia įvertinti Ungerio politinę savimonę (savo esmės, savybių ir vaidmens supratimą). Visus šiuos klausimus verta darbe iškelti, net jei ne į visus juos pavyks išsamiai ir tiksliai atsakyti.

Prieš pradėdamas, dar naudinga prisiminti, jog šio darbo 2.3.1 poskyryje, kartu su institucinio *Igalintosios demokratijos* turinio apibūdinimu, galbūt nevisai pastebimai pateiktas ir tvirtas Ungerio įsitikinimas, jog būtent jo projektas, jeigu visos jo dalys bus įgyvendinamos vienu metu, per laiką neabejotinai yra pajėgus pasiekti tikrą demokratinę pertvarką. Verta pabrėžti, jog tuo Ungeris nei kiek neabejoja.¹⁴⁶

Ungerio kilmės ir formacijos pėdsakais

Ričardas Rortis (Richard Rorty) primena, jog nors Ungeris daugybę metų atsidėjęs dirbo Šiaurės Amerikoje, jo namai, taigi, ir mintys, visgi yra kitur. Kitaip tariant, JAV Ungerui tapo nelyg stebėjimo, pažinimo ir suvokimo objektu, tačiau veikiau – bent tam tikru mastu - iš jau anksčiau susiformuoto žiūros taško. Pats R. Rortis pripažįsta, jog teisingai suprasti Ungerio mintis pasiturintys ir aptinę amerikiečiai gali nebent žvelgdami atgalios – į laikus, kai JAV demokratija buvo gerokai jaunesnė ir nespėjusi išsvargti, kai Pitsburgo miestas JAV buvo toks naujas, problemiškas ir kartu daug žadantis, koks šiuo metu yra Brazilijos San Paulus.¹⁴⁷

Toks žvilgsnis praeitin gali padėti praverti iš tingulio apsunkusius akių vokus ir, įdėmiai perskaičius, pamąstyti, ką reiškia Ungerio įsitikinimas, jog vis daugiau žmonių nebesutinka į politinę kovą įsitraukti vien asmeninių ambicijų ar atsidavimo valstybei bei jos galios plėtrai tikslais. Vis daugiau jų, pasak Ungerio, nori žinoti, kad, atsidėdami politinei veiklai, dalyvauja visuomenės perkūros eksperimente. Tokiems žmonėms, tapusiems, pavyzdžiui, politikais Brazilijoje, norisi savo šaliai padėti tapti savotiška bandymų aikšte, kurioje žmonijai kuriamos, bandomos ir siūlomos visos

¹⁴⁶ Unger, Coggan.

¹⁴⁷ Rorty, 29-31.

įmanomos galimybės. Ungeris tiki, jog tas pat vis labiau galioja ir iki šiol daugiausiai turto bei galios kaupimu susirūpinusioms išsivysčiusių Vakarų šalių visuomenėms.¹⁴⁸

Ir vėlgi, tenka grįžti prie Ungerio kilmės šalies ir to bent iš dalies nulemtos formacijos klausimo. Rortis konstatuoja: būti politiniu romantiku mūsų dienomis nėra lengva, tačiau, Ungerui, ko gero, padeda jo kilmė iš didelės, savo žaliavomis disponuojančios ir puikiais kapitalo akumuliacijos rodikliais pasižyminčios šalies, kuri, nors ir svirduliuodama, sparčiai žengia į priekį. Taip pat, nors skamba kiek paradoksaliai, padeda ir tai, jog Brazilija nebegali tikėtis tomis pačiomis priemonėmis lygybės srityje pasiekti tokių rezultatų, kokių pasiekė Šiaurės Atlanto demokratijos.¹⁴⁹

Maiklas Rustinas (Michael Rustin), savo ruožtu, teigia Ungerio būtinybiškumą tvirtinančių modelių (angl. necessitarian models) kritikoje, o taip pat jo kraštutiniame ir paradoksaliame voliuntarizme įžvelgiantis postmodernybę ir kartu klausia, ar Ungerio tikėjimo istoriniu atsitiktinumumu bei veiksmo ir valios lemiamą įtaką šalies politinei raidai negalima laikyti jo kilmės ir formacijos giliu pėdsaku? Juk tose visuomenėse, kuriose besiskleidžiančių socialinių klasių hegemoniją visgi nustelbė valstybių, chuntų ir ideologijos galia, žmonėms deterministiniai istoriniai modeliai iš tiesų gali atrodyti nerelevantiški. Kaip, beje, pasak Rustino, atrodė ir bolševikams 1917 m.¹⁵⁰ Tačiau ne tik braziliškoji bei Šiaurės Amerikos politinė formacija gali būti laikytina jo transformacinių pažiūrų bei siekių šaltiniu, o ir į radikalizmą linkstanti, tačiau praktiškumą demokratinių idėjų atžvilgiu puoselėjanti, Lotynų Amerikos katalikiškoji tradicija.¹⁵¹

Tai apsvarsčius, visgi lieka tam tikra viltinga dvejonė - galbūt kol kas viso labo įsivaizduojami Ungerio instituciniai siūlymai tikrai turi perspektyvą? Jeigu Ungerio projektas būtų įgyvendintas ir pasiteisintų Brazilijoje, galbūt jį perimtų ir Vakarų demokratijos¹⁵², kaip jau minėta, išgyvenančios ne pačius geriausius laikus?

Galima manyti, jog tokį scenarijų yra apmąstęs ir pats Ungeris, aktyvia politine veikla užsiimantis Brazilijoje, tačiau, tuo pat metu, nepamirštantis Vakarų šalims ne tik kalbėti, bet ir jose viešėti, bendrauti su pokyčiams bręstančiais Vakarų valstybių lyderiais. Pamišti, beje, negalima ir tūkstančių teisininkų, kuriems per

¹⁴⁸ Roberto Mangabeira Unger, *Social Theory: Its Situation and Its Task*. New York: Cambridge University Press, 1987, 75-76. <http://www.robertounger.com/english/pdfs/social_theory.pdf> [Žiūrėta 2015 01 18].

¹⁴⁹ Rorty, 33.

¹⁵⁰ Rustin, 140.

¹⁵¹ Ten pat, 147.

¹⁵² Rorty, 34.

keletą dešimtmečių dėstė Ungeris. Bent kai kuriuos jų, kaip ir visus *Kritinių teisės studijų* mokyklos šalininkus, neabejotinai paveikė Ungerio idėjos, tad šie žmonės jau dabar galimai dirba lankstesnių institucijų JAV labui. Visi jie atitinka Ungerio reikalavimus pirmiesiems transformacinio impulso agentams - smulkiosios buržuazijos funkcionieriams – kuriais, pasak Ungerio, turi tapti pouniversitetinis jaunimas, pasižymintis geromis intencijomis, sumišimu esamos padėties atžvilgiu bei slapta simpatija kairuoliškoms idėjoms.¹⁵³

Ungerio savirefleksijos, jo paties ir jo idėjų išskirtinumo apžvalga

Ungeris gina *radikalaus demokratinio projekto* idėją ir, reikia pasakyti, jo projekto apibrėžimas gerokai išsamesnis bei daugiau apimantis nei daugelio kitų ryškių autorių, kaip Džono Stiuarto Milio (John Stuart Mill), Aleksandro Herceno (Alexander Herzen), Karlo Markso (Karl Marx), Pjero-Žozefo Prudono (Pierre-Joseph Proudhon) ar Virginijos Vulf (Virginia Woolf).¹⁵⁴ Tiesa, bent jau Emilio Durkheimo (Emile Durkheim) *organinis solidarumas* – kompleksiškas darbo ir normatyvinės tvarkos padalijimas palengvinti inovacijoms ir individo laisvei - atrodo kaip Ungerio siūlomų išklibintų, susilpnintų ir pliuralistinių socialinių formų pirmtakas.¹⁵⁵

Pats Ungeris pripažįsta, jog diskusijų dėl būtinybiškumo (angl. necessitarianism) ištis būtų bent jau marksistinėje tradicijoje: pavyzdžiui, Edvardo Tompsono (Edward Thompson) ir Luji Altusero (Louis Althusser) polemikoje. Tačiau, jo manymu, nei šių dviejų, nei kitų autorių svarstymai ta tema nepadėjo išspręsti esamų problemų ir todėl reikia konstruoti visai naują teorinį modelį. Visgi, pasak M. Rustino, nėra visai aišku, kodėl konstatavęs ankstesnių bandymų nesėkmę, Ungeris prieina išvados, jog siekiamam rezultatui būtinai reikia marksizmą pakeisti nauju modeliu.¹⁵⁶

Rustino požiūriu, Ungerio skirtis tarp kontekstą reprodukuojančių ir kontekstą apibrėžiančių veiksmų primena Antoni Gidensą (Anthony Giddens) *struktūracijos teoriją*, kuria siekta išspręsti struktūros-agentūros problemą, parodant, jog struktūros turi būti nuolatos reprodukuojamos socialinio veiksmo metu. A. Gidensas taip pat

¹⁵³ Ten pat, 35.

¹⁵⁴ Cui, V.

¹⁵⁵ Rustin, 143.

¹⁵⁶ Ten pat, 140.

norėjo klasiniu pasidalijimu besiremiančius ir materialistinius socialinius modelius pakeisti didesnę reikšmę suteikiančiais *pasirinkimui*: individualiam, įgyvendinamam per rinkas arba instituciniam, gaivinant mikro lygmens demokratines institucijas, pavyzdžiui, *aktyvios gerovės* pagalba.¹⁵⁷

R. Rortis vertindamas visai kitu kampu, teigia, kad Ungerį iš daugumos kitų amerikietiškojį liberalizmą kritikuojančių teoretikų išskiria jo orientacija į ateitį, o ne į praeitį – jo viltinumas. Pavyzdžiui, dauguma Altusero, Haidegerio (Martin Heidegger) ar Fuko (Michel Foucault) sekėjų, radikaliai pasisakančių Amerikos institucinės struktūros padėties atžvilgiu, skirtingai nei Ungeris, nesiūlo, kaip būtų galima susiklosčiusią amerikietiškoją inerciją įveikti.¹⁵⁸

Anot Rorčio, Ungerio mąstymai tam tikra apimtimi primena vadinamosios Pagiežos mokyklos - literatūros kritikos srovės, iškeliančios politinį ir socialinį aktyvizmą virš estetinių vertybių (angl. School of Resentment) - šalininkų idėjas. Visų pirma, siekiu žmones laisvinti ir tuo grindžiamu flirtu su anarchizmu, tačiau, ir vėl, svarbių skirtumų tarp jų pozicijų nepastebėti tiesiog neįmanoma. Pagiežos mokyklos atstovams nebūtų suprantama, kodėl Ungeris, pavyzdžiui, Trečiojo pasaulio šalių transformacinio impulso tikisi ne iš darbininkų ir valstiečių, o iš jau minėtų smulkiosios buržuazijos funkcionierių.¹⁵⁹

Ungeris iš šios kompanijos išsiskiria ir tuo, jog neleidžia laikams, kuriais gyvename, tapti mus ribojančiais, nes pats kartu gyvena dar ir savo įsivaizduotinėje eskizinėje ateityje – kaip ir dera tikram *romantikui*.¹⁶⁰ Kaip mėgsta sakyti pats Ungeris, gyventi ateičiai yra geriausias būdas gyventi dabartyje.¹⁶¹ Nors, reikia pripažinti, jog vėlesniuose darbuose (tritomio *Politics* pagrindu), kuriems daugiausiai dėmesio skirta šiame tekste, Ungeris savo anktyvąjį *romantizmą* (veikalo *Knowledge and Politics* pagrindu) derina su mąstymais apie dabartines realaus pokyčio galimybes.¹⁶² Neveltui *demokratinį eksperimentalizmą*, pamatinę veikalo *Democracy Realized* idėją, Ungeris apibūdina kaip motyvuotą, ilgalaikę ir kumuliacinę esamos visuomeninės sąrangos perdirbimo pastangą.¹⁶³ Kitaip tariant, nors ir neleisdamas paskutinio žodžio tarti pasauliui, kuriame dabar gyvenama, Ungeris nesistengia

¹⁵⁷ Ten pat, 145.

¹⁵⁸ Rorty, 31-32.

¹⁵⁹ Ten pat, 32, 34.

¹⁶⁰ Ten pat, 32.

¹⁶¹ Unger, „Beyond False Necessity.“

¹⁶² Rorty, 35.

¹⁶³ Rustin, 137.

dekonstruoti ir atmesti žmonėms jau svarbiomis tapusių sąvokų, o veikiau imasi su jomis dirbti.¹⁶⁴

Galiausiai, Pagiežos mokyklos šalininkams, visai priešingai nei Ungerui, pasigėrėjimą kelia marksistinė teorijos pirmumo politinių utopijų kūrimo atžvilgiu idėja. Ungeris teigia, jog jei pasitelkus politiką visgi pavyktų sukurti naują socialinio gyvenimo formą, vėliau teoretikai turėtų pakankamai laiko tiek paaiškinti, kaip tokia forma galėjo atsirasti, tiek ir tai, kodėl toks pokytis išėjo į gera.¹⁶⁵

Pats Ungeris atvirai pripažįsta tai, kad jo filosofinėms idėjoms svarbos turėjęs Žanas Polis Sartras (Jean-Paul Sartre)¹⁶⁶ ir sulaukia kritikos dėl perdėto asmens apsisprendimo teisės akcentavimo ir manymo, kad bet koks socialinis sąryšis reiškia socialinį suvaržymą. Tokia pat moralinio mąstymo problema, M. Rustino teigimu, būtent pasižymi ir Sartras.¹⁶⁷

Ungerio mintis tam tikra apimtimi taip pat primena Pero Bako (Per Bak) ar Stiuarto Kaufmano (Stuart Kauffman) teorijas – jiems visiems artimas įsitikinimas, jog ekonomika ar visuomenė yra pernelyg sudėtingos, kad galėtų būti įtalpintos į vieną įtvirtintą pastovų šabloną, ateityje nebereikalingą pokyčio. Teorijos funkcija, todėl, visų pirma yra mus supažindinti su galimais sekančiais žingsniais, kuriuos Kaufmanas pavadina – o vėliau šį terminą perima ir Ungeris – *artimiausiais galimais*.¹⁶⁸

Pastebimos įtakos Ungerui turi ypatingai tos marksistinės teorijos, kurios pabrėžia politikos autonomijos aspektą. Tačiau taip pat aišku, jog pats Ungeris nelaikytinas marksistu, nes griežtai nepritaria transformacinių siekių įklampinimui deterministinių prielaidų liūne.¹⁶⁹ Apskritai, daug pastangų Ungeris deda tam, kad nebūtų palaikytas marksistu. Gal kaip tik todėl, kad kai kurie Ungerio socialiniai aiškinimai akivaizdžiai paremti marksistinės teorijos įkvėptais darbais, jis gausybę energijos skiria įvairiausių marksizmo variacijų kritikai ir pastangoms marksizmą patalpinti intelektualinės istorijos siukšlyne.¹⁷⁰

Nors Ungeris pasisako už įsitvirtinusių sistemų išklabinimą, susilpninimą, destabilizacijos teises bei neigimo gebą, Ungeris nepriskirtinas ir dekonstruktyvizmo

¹⁶⁴ Rorty, 37.

¹⁶⁵ Ten pat, 37-38.

¹⁶⁶ Rustin, 141.

¹⁶⁷ Ten pat, 144.

¹⁶⁸ Smolin.

¹⁶⁹ Cui, V.

¹⁷⁰ Trubek, 240.

mokyklos atstovų gretai, kadangi jo paties *konstruktyvistinė* teorija pripažįsta, jog mūsų laisvė priešintis esamiems socialiniams pasauliams bei juos pervaizduoti ir pertvarkyti yra kintamas dydis, visuomet prieinamas istorijos eigoje. Galiausiai, Ungeris taip pat nėra ir antiliberalas, o savo teoriją vadina tiek *superliberalistine*, nes ši, transformuodama konvencinius institucinius liberalų įsipareigojimus neva sukurtų sąlygas įgyvendinti net ir svarbiausius liberalizmo siekius¹⁷¹, tiek *super teorija* apskritai ir ją apibūdina kaip radikalią alternatyvą marksizmui.¹⁷² Tiesa, Ungerio instituciniai pasiūlymai, nors tritomyje *Politics* ir bandoma gvildinti kai kurias konvencines liberalų temas, vargu ar gali turėti ką nors bendro su liberalizmu.¹⁷³

3.2 Išlaisvintos vaizduotės prielaidos ir padariniai. Kritika

Kodėl gretinamos išlaisvintos vaizduotės *prielaidos* ir *padariniai* jau aprašyta anksčiau, tad belieka paaiškinti, kokios jos ir kokie jie bei pateikti kritiką.

Iki šiol išsiaiškinta, kad Ungeris nori valstybių be tautų ir atviromis sienomis, o žmonių be tvirtų socialinių ir kultūrinių ryšių. Tam reikės nacionalinėse valstybėse šeiminkaujančias tautas pakeisti moralinių specializacijų visuomenėmis, gyvenančiomis ir toliau valstybėmis vadinamose, tačiau mums žinomą joms būdingą turinį praradusiose, teritorijose, kuriose dėl nevisai aiškių priežasčių Ungeris visgi palieka galioti pilietybės elementą.

Galima manyti, jog Ungerio vizijoje skirtinos dvi fazės, kurių skirties pats Ungeris neakcentuoja: pirmoji – iki įtvirtinant *Igalintosios demokratijos* institucinį karkasą, antroji – jau pasitelkus tą karkasą siekiant galutinio tikslo – perėjimo į išlaisvintos, naujos vaizduotės ir naujos laisvės būklę. Pilietybė, matyt, reikalinga pirmojoje fazėje, nes piliečiai turi masiškai angažuotis ir mobilizuotis pokyčiui. Dėl pilietybės likimo jau karkasą įtvirtinus – nebe taip aišku.¹⁷⁴ Kita vertus, akivaizdu, jog pilietybė Ungerui neatrodo tokia pavojinga, kaip tauta ar kultūra, ar net šeima, kurios stingdo labiau ir todėl trukdo jau ir pirmoje fazėje įvykti turinčiam pokyčiui.

¹⁷¹ Cui, V.

¹⁷² Trubek, 236.

¹⁷³ Sunstein, 50.

¹⁷⁴ Unger, Coggan.

Šeimyninius saitus, anot Ungerio, reikės *patobulinti* todėl, kad jiems būdinga artimus žmones surišanti savimeilė.¹⁷⁵

Taigi, galbūt Ungeris nevisuomet pakankamai aiškiai nusako savo transformacinių priemonių įgyvendinimo pasekmes mums priimtinioms gyvenimo formoms, nes jų panaikinimas visgi nėra jo pagrindinis siekis, o veikiau to siekio padarinys,¹⁷⁶ tačiau tereikia pagalvoti, ar didžiąją dienos dalį darbe praleidžiantis ir dalį likusio laiko su nepažįstamais žmonėmis savanorystės pagrindais leidžiantis žmogus nenutols nuo šeimos, kaip kad galėdamas, ar net verčiamas, laisvai klajoti po pasaulį, nenutols nuo savo tautos ir valstybės? Ko gero, toks ir yra Ungerio žmogus – viena vertus, prievarta išlaisvintas nuo to, kas jam dabar svarbu, kita vertus, tuo pat metu prievarta solidariausias su jokiais saitais jo nesiejančios beformės individų masės nariais. Taigi, Ungerio santvarka sukurta ne tik nekreipiant jokio dėmesio į esamus individo poreikius, bet ir norint jį versti būti kitokiu ir panorėti visai ko kito, nei jis nori dabar, jei tik jis nenori to paties, ko nori Ungeris.¹⁷⁷ O Ungeriuvi neva rūpi mus išlaisvinti nuo esamų santykių ne tam, kad egzistuotume kaip izoliuoti individai, o tam, kad galėtume egzistuoti kokybiškesniuose santykiuose.¹⁷⁸

Iš tiesų galima teigti, kad norėdamas žmogų išvesti iš šeimyninio savanaudiško uždarmo būsenos – savanorystė - bei iš atsainumo politikos atžvilgiu – masine mobilizacija referendumams etc. - Ungeris parodo suprantąs, kad šiuolaikinį pasaulį ištikęs politikos numirimasis. Kad tiek liberalizmas, tiek marksizmas yra ideologijos, žmonių valdymą keičiančios daiktų administravimu, taigi, marinančios politiką. Ungeris, vadinasi, suvokia skirtumą tarp politinės ir pilietinės visuomenės ir supranta, kad reikia grąžinti politiškumą. Pasak Vytauto Radžvilo, politinės visuomenės organizavimosi principas – asmeniškasis apsisprendimas dėl bendrojo gėrio. Norėdamas būti politinės visuomenės nariu, asmuo turi atsisakyti bent dalies savo norų, pirmiausia – noro padidinti savo resursus, mat pilietinė visuomenė, savo ruožtu, yra kovos dėl resursų arena. Esant politinei visuomenei savaime atsiranda ir

¹⁷⁵ Unger, Fidgen, 8.

¹⁷⁶ Hawthorn, 108.

¹⁷⁷ John Dunn, „Unger’s Politics and the Appraisal of Political Possibility.“ *Northwestern University Law Review*, LXXXI, 4, 1987 vasara, 79.

<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions8.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].

¹⁷⁸ Trubek, 239.

tikra pilietinė. Politinė bendruomenė atsiranda ten ir tik ten, kur žmonės išmoksta vieni kitiems dovanoti laisvę.¹⁷⁹

Pavyzdžiui, rašydamas apie moderniosios įstatymo valdžios principą ir teisės krizę, Ungeris konstatuoja, kad postliberalioje tvarkoje apskritai griūna pagrindinės visuomenės institucijos-ir teisė viena iš jų. Ungeris tiksliai įvardija, kokie veiksniai jas griaua, kaip, tarkime, korporaciniai dariniai ar gerovės valstybė. Pavyzdžiui, žmonių gyvenimą tvarko korporacijos, o teisę pribaugia biurokratija iš vienos pusės bei korporacinė ekonominė galia iš kitos. Šiems veiksniams pradedant valstybę išstumti, nyksta politinis valdymas.¹⁸⁰ Tai suprasdamas, Ungeris savo vizijoje nesutinka atsisakyti valstybės¹⁸¹, tačiau kartu aiškėja jo priklausomybė paradigmai, kuriai būdingas noras valstybę, kaip politinį darinį, išlaikyti šiems laikams, tačiau be tautos. Tuomet belieka politinį turinį išplauti neaiškioje abstrakčioje bendražmogiškoje moralėje.

Ir visgi, tikrai politiniai šių laikų dariniai yra modernios nacionalinės valstybės.¹⁸² Nacionalizmą vadindamas nuodijančiu, Ungeris visgi neatsako į klausimą, kokią naują valstybę jis turi omenyje? O jeigu lieka neaišku, kas per valstybė, galima kelti ir dar vieną svarbų klausimą: ant kokių pamatų stovi Ungerio demokratija? Kokia tai demokratija? Kas yra tokios demokratijos subjektas?

Bet kuriuo atveju, visais išvardintais saitais surišti žmonės Ungerio vaizduotės laisvinimo priemonėms gali priešintis, tačiau, jo manymu, tik iki tol, kol paragraus prašmatnesnio gyvenimo skonio, o tuomet jau nebenorės atsigręžti atgal.¹⁸³ Tokie Ungerio svarstymai visgi skamba lyg perdėm sofistikuotas būdas pateisinti jo kuriamos santvarkos bent jau pradinį represyvumą žmogaus, šeimos, tautos ir apskritai mūsiškai suprantamos valstybės atžvilgiu, darant prielaidą, jog išlaisvintas žmogus galiausiai supras klydęs ir tokiu išlaisvinimu džiaugsis. Tiems, kurie, kaip ir šio magistro darbo autorius, taip pamanė, Ungeris dar paaiškina, kad jo *laisvinimo* priemonės neva visai nėra prievartinės bent dėl dviejų priežasčių: tai nėra prievolės, bet reikalavimai, o taip pat jais siekiama laisvę gilinti, tačiau kitaip nei dalyvavimu pokyčio įgyvendinti tiesiog neįmanoma.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Vytautas Radžvilas, „Netikros tikrovės: ištakos ir pavidalai.“ *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2013 2(4), 71-74.

¹⁸⁰ Unger, *Law in modern society: toward a criticism of social theory*, 200-201, 238.

¹⁸¹ Hawthorn, 105.

¹⁸² Radžvilas, „Liberali demokratija, globalizacija ir demokratijos perspektyvos Lietuvoje.“

¹⁸³ Unger, Fidgen, 10.

¹⁸⁴ Ten pat, 9-10.

Tačiau ar tikrai tokie argumentai gali įtikinti žmones bent jau tose valstybėse, kurioms istorijos eigoje teko tokių *laisvinimo* bandymų patirti? Viena pamoka, kad ir iš komunistinių patirčių tikrai aiški: faktinis reikalavimas dalyvauti ir faktinis dalyvavimas lengvai sudaro fasadinį pokyčio kūrimo vaizdą, tačiau nebūtinai veda faktinio pokyčio link. Ungeris atkirštų, jog jo sumanytas *laisvinimas* bus kitoks, nerepresyvus, arba dar tai, kad tokie baikštūs žmonės negali suvokti, jog jiems bus geriau tol, kol geriau nebus. Toks mąstymo ratas aklinau uždaras išorinės kritikos atžvilgiu ir todėl kvestionuojant Ungerio idėjas, tarytum, neįmanoma jo pozicijų įveikti. Ir visgi, tai, ką jis siūlo labai primena istorinius, ypač komunistinius, bandymus.

Savaime aišku, Ungeris atsakytų, jog ir pati istorija su tam tikromis patirtimis gali mūsų sąmonėse gimdyti baimę keistis ir kartu *stingdyti* mus esamoje būklėje, netikint galimybe sukurti kažką visiškai naujo, galimybe nesuklupti, nekartoti istorijos klaidų. Todėl jo laisvė transcendentalinė, o istorizmas – a-istoriškas, a-laikiškas. Ir nors, kalbėdamas viešumoje Ungeris leidžia sau pripažinti, kad tam tikra apimtimi esame suformuoti konteksto, iškart pridėda, jog kiekvienas mūsų individualiai bei visi mes kolektyviai visuomet savyje turime daugiau nei yra ar gali būti režimuose, kuriuose gyvename.¹⁸⁵ Šis pripažinimas, svarbu turėti omenyje, reikalingas paties Ungerio siūlomos kontekstinės pertvarkos reikiamybės pagrindimui. Kontekstas sukausto, sugniuždo, įkalina - kontekstas turi ir išlaisvinti. Ungerio formuojančiu kontekstu taps naujo tipo valstybė, kaip sukaustyta vaizduotė į transcendentalinę vaizduotė ir laisvę vedantis demokratinis karkasas, piliečiui turintis priminti ar net atstoti (Ungerio požiūris į šeimos vietą ir likimą jo naujame pasaulyje, kaip jau paaikškėjo, nėra aiškus) besąlyginę tėvų meilę vaikui.

Šiame svarstymų taške, prisiminus tėvų ir vaiko analogiją, ir vėl nejučiomis išskyla prievartinio žmonių *laisvinimo*, Ungerio vadinamo *reikalavimų laisvės plėtotėi* vardu, tema. Ji į šiuos svarstymų puslapius grįžta darbo autoriui prisiminus Ungerio kritišką požiūrį pozityvistinių socialinių mokslų ir privatinės teisės atstovų perdėtu susirūpinimu vien individų interesais ir sumanymu savo naujajam pasauliui pasiūlyti vadinamąsias *solidarumo teises*, kuriomis numatoma žmonių tarpusavio santykių bei bendrųjų gėrybių sferas grąžinti teisinio reguliavimo akiratin.¹⁸⁶ Sumanymas, vadinkime, mažų mažiausiai rizikingas, net jeigu apsieitume jo neinterpretavę kaip

¹⁸⁵ Ten pat, 4.

¹⁸⁶ Rustin, 145-146.

teisminės žmonių tarpusavio santykių kontrolės, kas ir vėl reikštų šeimos ar kitų artimų santykių griovimą, tik jau ne išoriškai prievartiniu būdu skatinant išeiti už jų ribų, o jau ir kišantis į santykių vidų bei verčiant vienu atsakomybių laikytis, o kitų – ne. Ką jau kalbėti apie klausimą, kas tokiu atveju turėtų galią nustatyti, ką reiškia įvairaus tipo artimuose santykiuose laikytis, kaip pridera, o ką – nederamai. Spręstų teismai?

Būtų pravartu trumpam grįžti prie laisvės ir prievartos bei įvairovės ir solidarumo santykio Ungerio vizijoje. Ungeris daugelį kartų mini rūpestingąją ekonomiką, kurioje privaloma tvarka darbuotūsi ir visi nepanorusieji savanoriauti. Tačiau tai - ne vienintelis atvejis, kai Ungeris kalba apie tai, jog gerus dalykus daryti žmones galima ir versti.¹⁸⁷ Ungeris taip yra sakęs, jog jo pasaulyje žmonės turėtų taupyti numatytiems tikslams, o tam tikra finansinė nauda būtų atgaunama tik per narystę Ungerio numatytose asociacijose. Argi visame tame neįjuntamas tarytum užkoduotas nepagrįstas įsitikinimas, jog žmonės iš prigimties nėra linkę pasiaukoti ar tiesiog vienas kitam pagelbėti?¹⁸⁸

Visais minėtais reguliavimais Ungeris išduoda savo požiūrį į žmogų, kaip individą, o ne asmenį. Individą, kuris visuomet trokšta sau ir niekad kitam. Individą, kuris ne tiek daug savo esamu gyvenimu skiriasi nuo gyvūno, nepaisant to, kad turi milžinišką potencialą. Tačiau tą potencialą dar reikia iškrapštyti iš po surambėjusio kiauto, Ungerio vadinamo *mumija*.¹⁸⁹ O kol kas labiau gyvūną savo poreikiais ir elgesiu primenantis individas gali būti reguliavimais ir struktūromis išlaisvintas tiek, kad visai nebeliktų senosios *mumijos*, o nauja niekuomet nebesusiformuotų. Taip žmogus gyvens prašmatnesnį, giliosios laisvės kupiną, gyvenimą ir jam reikės mirti tik vieną vienintelį kartą. Į tokį ir tik į tokį tikslą besiorientuojantis Ungeris, ko gero, net ir pats tiki tuo, ką iš pašalės įtartino teigia – kad ir tai, jog jo siūlymai gali atrodyti prievartinio pobūdžio, tačiau tai – kas kita – tai reikalavimai. Tokio reikalavimo pavyzdžiu Ungeris laiko daugybėje pasaulio demokratijų įtvirtintą prievolę balsuoti. Jeigu esant privalomojo balsavimo sistemai balsas visgi neatiduodamas – reikia mokėti baudą. Kaip tik todėl tokioje sistemoje sąmoningas sprendimas nebalsuoti yra gerokai iškalbingesnis ir kartu svaresnis nei susilaikymas pasirenkamojo balsavimo

¹⁸⁷ Galston, 23.

¹⁸⁸ Unger, Fidgen, 9.

¹⁸⁹ Unger, „Beyond False Necessity.“

sistemos atveju. Taigi, Ungeris sako, kad pasitelkdami įpareigojimo reikalaujant elementus, apie jokią prievartą nekalbame, atvirkščiai, giliname laisvės sistemą.

Visai nestebina tai, kad dalyvavimas, anot Ungerio, yra būtina sąlyga tikram pokyčiui ir jo siūlomos alternatyvos įgyvendinimui¹⁹⁰, tačiau keista tai, kad visgi nesugebama paaiškinti, kaip tuos *reikalavimus* būtų galima įgyvendinti valstybėse, kaip kad Britanija, kurių žmonės pasižymi dideliu įtarumu valstybės bandymų reguliuoti žmonių gyvenimą atžvilgiu?¹⁹¹ Juk net ir menkiausias valstybinės kontrolės plėtimasis šiuolaikinėse demokratijose neretai iššaukia protestų audrą. Ungeris ir čia atsiveria tylos siena, atsakydamas vis tuo pačiu į įvairiausias abejones dėl praktinio jo idėjų įgyvendinimo: viskas įmanoma institucinių Ungerio pasiūlymų pagalba naikinant skirtį tarp kasdienių rutinų ir revoliucijos bei lengvinant individualią ir kolektyvinę savitransformaciją.¹⁹² Sistema turi ir gali būti keičiama mažais žingsniais. Tai kone universalus atsakymas į plataus spektro kritikas ir taip tolesnė projekto kritika paprasčiausiai netenka prasmės.

Nemaža dalis klaususiųjų lieka nusivylę ir daugiau nebeklausia, tačiau Ungeris išlieka iki galo nuoseklus, ragindamas veikti ir veikimą išskeldamas į pirmas gretas. Pasirinkimą nebalsuoti, kaip kandidatų su jų siūlomomis idėjomis ar net pačios rinkimų sistemos boikotą, Ungeris todėl vertina neigiamai. Jo nuomone, savo nepasitenkinimą nusprendęs išreikšti nebalsavimu, žmogus klysta bent dėl trijų priežasčių. Pirma, numodami ranka į bandymus kolektyvinio pobūdžio problemas spręsti kolektyviai ir taip pasitraukdami į privataus gyvenimo sferą, save apribojame įsitikinimu, jog politikai būdinga impotencija, o kartu tampame „mažesni“. Balsavimo atsižadėti nereikėtų dar ir todėl, kad tuo norimi pasiekti rezultatai iš tikrųjų gali būti pasiekti mažomis iniciatyvomis - siekiamo didelio pokyčio pirmavaizdžiais. Trečia, atsiribojimas pasirenkant nebalsuoti yra išdavystė to, kas mes iš tiesų esame.¹⁹³

Rortis pripažįsta, jog demokratiškos valstybių institucijos, žmones įgalinusios praeityje, ilgainiui gali pradėti dusinti, tačiau tos pat institucijos teikia nuolatinę apsaugą kvazi-fašistinių ideologijų iškilimo atžvilgiu. Taip pat, pasak Rorčio, nereikia pamiršti, jog demokratijoms tobulėjant, situacija teisingumo bei lygybės užtikrinimo srityse daugybės žmonių nuomone pastebimai gerėja ir gausu esamu rezultatu besidžiaugiančių. Tokių žmonių džiaugsmu Ungeris, matyt, nepasitikėtų, kaip

¹⁹⁰ Unger, Fidgen, 9-10.

¹⁹¹ Hawthorn, 111.

¹⁹² Sunstein, 46.

¹⁹³ Unger, Fidgen, 4.

nepasitikėtų baime tų, kurie Šiaurės Atlanto demokratijas laiko įšalusiomis taip giliai, jog bandymai ledą skaldyti galėtų vesti prie daug baisesnių santvarkų, nei esama.¹⁹⁴ Ir išties, juk nei pats Ungeris, nei jo skaitytojai negali žinoti, ar, tarkim, *Rotuojantis kapitalo fondas* veiks tinkamai. Bent jau ne ką geriau, nei Ungerio kritikuojamas Medisonas galėjo žinoti, ar tinkamai funkcionuos valdžių atskyrimas. Tačiau abiem atvejais vienintelis *argumentas* eksperimentų iniciatorių lūpose yra toks: niekas, ką žinome ir mokame, tiesiog nebeveikia, todėl reikia išbandyti ką nors naujo. Ir visgi, tai neturėtų tapti pretekstu priimti ką nors neapgalvoto ir potencialiai žalingo tik todėl, kad tai yra nauja – kaip tai savo laiku nutiko su Mao ar Hitleriu.¹⁹⁵

Taip pat kyla klausimas, kas leidžia manyti, jog mažiems pokyčiams galiausiai lemta virsti vienu dideliu, visa apimančiu, pokyčiu? Juk, pavyzdžiui, marksistai galėtų teigti, jog dažniausiai kapitalą valdantieji yra pajėgūs mažas žmonių iniciatyvas perimti ir išnaudoti savo tikslams.¹⁹⁶ Vienas to pavyzdžių - „Youtube“ – internetinė erdvė, sukurta žmonėms talpinti savo filmuotą medžiagą ir pamažu tapusi reklamos verslo pasipelnymo šaltiniu. Tai viso labo marksistinė prieiga, tačiau Ungeris į išsamesnius situacijos aiškinimus nesileidžia, teigdamas, jog jo siūloma alternatyva iš principo suderinama tiek su žmonių, tiek su verslo interesais, o išteklius, kurio mes, sau užduodami panašius klausimus, dažniausiai stokojame yra rečiausiai pasitelkiamas, bet pats svarbiausias – tai vaizduotė.¹⁹⁷

Paklaustas, kas jam leidžia manyti, jog masė tinkamą išsilavinimą įgijusių žmonių gali tapti tokiais, kokių jis tikisi, Ungeris atsako, jog ir mes patys vienokiais ar kitokiais tapome ne staigios transformacijos būdu. Prašmatnesnio gyvenimo paprastiems žmonėms kūryba yra laipsniškas žengimas pirmyn ir tai rodo esąs patsai svarbiausias ir visiškai realistiškas tikslas.

Tačiau ar nėra formalios prieštaros pačioje Ungerio vizijos šerdyje? Prieštaros tarp įvairovės visuomenių viduje ar jų tarpe, sukeltos individų siekio tapti savo likimo kalviais bei universalizmo? Argi įmanoma imantis tam tikrų priemonių iš anksto nenulemti baigties? Pats Ungeris sako, kad tai yra rizika, kurios, būdami demokratais, privalome imtis. Ungeris tiki, jog prašmatnesniam gyvenimui tiesiog neįmanoma atsispirti, tačiau yra linkęs savo spėlionės pavesti istorinės patirties išbandymui. Žmonija gali Ungerio pasiūlymą išbandyti ir atmesti, tačiau Ungeriu tai –

¹⁹⁴ Rorty, 39-40.

¹⁹⁵ Ten pat, 42.

¹⁹⁶ Sunstein, 64.

¹⁹⁷ Unger, Fidgen, 6.

nežinomybė¹⁹⁸, lošimas, vertas didelio statymo – manant, kad, kaip jau minėta anksčiau, nei vienas, paragavęs prašmatnesnio gyvenimo nebenorės grįžti į varganą ankstesnę būklę.¹⁹⁹

Kita vertus, nors Ungeris aiškiai sako, kad kiekvienas žmogus savo mažais kasdieniais veiksmais - dėdamas pastangas išbristi iš užsisukusio rutinų rato - gali prisidėti prie visos sistemos transformacijos, tuo pat metu jis iš tokio žmogaus tikisi kone ilgalaikio transformacinių veiksmų plano, o tai skamba kaip šioks toks prieštaravimas. Viename iš interviu paklaustas, ar maža pergalė didelio tikslo link laikytų masinį žmonių atsisakymą apmokėti sąskaitas, kad ir už kurą, Ungeris patikslino, jog bet koks pasipriešinimas sistemai ar jos griovimas vaisių duotų nebent tuo atveju, jeigu turėtų transformatyvinio pobūdžio tąsą. Taigi, pačiam Ungerui priešinimasis ar esamos sistemos griovimas atrodo sveikintinas, jei jis atliekamas kolektyviai nešant reorganizacijos žinią. Kitaip tariant, priešinimosi ar bandymo sistemą griauti idėjos nėra blogos savaime, tačiau jos negali būti palankiai ar nepalankiai vertinamos kartu nepateikus plano, kas turės būti daroma toliau.²⁰⁰

Ungeris savo tritomyje *Politics* pristato rinkinį konkrečių pasiūlymų, Rorčio žodžiai tariant, skirtų rizikingiems socialiniams eksperimentams įgyvendinti, o taip pat polemizuoja su tais, kurių manymu esamas pasaulis pernelyg nusėjęs, kad būtų galima jį išsaugoti tokių rizikingų projektų pagalba. Tritomyje nesiūloma teorija apie visuomenę, modernybę, vėlyvąjį kapitalizmą ar apskritai kokių nors procesų dinamikos priežastis, taigi, pasak Rorčio, ji neatitinka kriterijų, kuriuos teorijoms įprasta kelti Šiaurės Atlanto demokratijose. Kaip vaizdingai situaciją apibūdina Rortis, Ungeris daro ėjimus žaidimuose, kurie tokiose demokratijose visai nežinomi.²⁰¹

Kad ir *Rotuojančio kapitalo fondo* idėja, kurią Ungeris siūlo teigdamas, jog tiek valstybinė, tiek ir darbininkiška nuosavybė tapo viso labo dar viena esamos sistemos įtvirtinimo ir dominavimo forma. Visų pirma, lieka neaišku, kodėl visas ligšiolines perskirstymo formas Ungeris laiko nevykusiomis, o jo pasiūlytoji turėtų pasiteisinti. Taip pat, Ungerui siūlant kapitalo skirstymą pavesti spręsti žmonėms per demokratinį sprendimų priėmimo mechanizmą visgi beveik neskiriama dėmesio klausimui, kas ir kokiomis priemonėmis tokį paskirstymą turėtų įgyvendinti.

¹⁹⁸ Dunn, 89.

¹⁹⁹ Unger, Fidgen, 10.

²⁰⁰ Ten pat, 5.

²⁰¹ Rorty, 40.

Neužsimenama dar ir apie tai, ko, pereinant prie naujos sistemos, turėtų tikėtis esami kapitalo savininkai.²⁰²

Baigiant kritikos skiltį, dar norisi grįžti prie nacionalinės valstybės tematikos. Rortis atkreipia dėmesį, jog Trečiojo pasaulio žmonės nėra viso labo nediferencijuota, ekonominiu požiūriu skurdžių vyrų ir moterų masė. Trečiasis pasaulis - tai tarpusavyje svariai besiskiriančių tautų katilas ir, kalbant apie šio regiono šalių perspektyvas, kalba, be abejonės, turėtų eiti apie skirtingų nacionalinių valstybių ateitį.²⁰³ Dar daugiau, Rorčio teigimu, politinė vaizduotė beveik visuomet yra nacionalinė vaizduotė, o norint įsivaizduoti didžius pokyčius reikia mąstyti apie konkrečią bendruomenę, jos ateitį.

Negana to, patikimiausiai prognozuoti gali gerai bendruomenę pažįstantis, su ja besiidentifikuojantis, žmogus. Moderniame pasaulyje tokia bendruomenė žmogus paprastai laiko tautą, ir, panašu, jog artimu metu nacionalinės ateities studijos savo svarba nesiruošia vietos užleisti žmonijos ateities vizijoms. Taip yra nepaisant marksistų tikinimų, jog nacionalizmas tėra mistifikacija ir, neva todėl, jau turėtume būti jo atsikratę, o kartu ir tapę vieningos žmonijos piliečiais.²⁰⁴

Priešingai, sako Rortis, net ir dabar įtikinti Ungerio projekto naudingumu būtume vienu vieninteliu atveju, t.y. pamatę, jog jo siūlomas politinis judesys davė aiškių vaisių konkrečioje šalyje. Tuo tarpu jokia, kad ir pati viltingiausiai nuteikiančioji, Ungerio knyga paprasčiausiai nepajėgi mūsų įtikinti. Ir visgi, Rortis pripažįsta, kad Ungeris turi tam tikrą pranašumą Vakarų mąstytojų atžvilgiu. Tiesa, ne todėl, kad jo teorija būtų pranašesnė, bet todėl, kad jis Trečiojo pasaulio pavyzdinį nestabilumą išmano taip, kaip daugelis vakariečių išmanyti nepajėgūs. Galbūt dėl to Ungerio teorija pasižymi vakariečiams nebebūdingu *romantizmo* užtaisu, ir, anot Rorčio, turi nepalyginti daugiau šansų istorijos vadovėliuose būti siejama su pasauline transformacija.²⁰⁵

Tad galima drąsiai sakyti, kad anksčiau išdėstyti Ungerio mąstymai nacionalinės valstybės ateities tema neįtikino nei Rorčio – kuriam abejonių paliko nebent Ungerio gimtosios Brazilijos, taip besiskiriančios nuo Vakarų demokratijų, galimybės – nei šio darbo autoriaus – kuriam šių laikų demokratija neatsiejama nuo nacionalinės valstybės bei tautos. Net ir tariant, jog Trečiosios pasaulio šalys, kaip

²⁰² Rustin, 144.

²⁰³ Rorty, 34.

²⁰⁴ Ten pat, 37.

²⁰⁵ Ten pat, 45.

kad Brazilija, turi daugiau galimybių eksperimentuoti²⁰⁶, greičiausiai eksperimentus inicijuos ir vykdys ne kokia nors kita bendruomenė, o tauta ar bent jos dalis, be kita ko, legitimiai veikianti apibrėžtoje teritorijoje. Ir visgi, savaip žavus ir pagirtinas ypatingai vėlesniuose Ungerio raštuose pastebimas viltingumas demokratijos ir jos institucijų tobulinimo atžvilgiu

3.3 Projekto tęstinumas: Išlaisvinta vaizduotė ir institucinio karkaso peržiūra

Pagrindinis Ungerio kuriamos sistemos tikslas – užtikrinti, kad sistema gebėtų nuolatos ir esmingai persitvarkyti.²⁰⁷ Taigi, nėra siekiama visam laikui įtvirtinti tam tikrą demokratinę institucijų rinkinį - tai prieštarautų esminei Ungerio stingdančių struktūrų išklabinimo misijai.²⁰⁸ Svarbiausia - išlaisvinta vaizduote disponuojančių žmonių galimybė sau kurtis prašmatnesnį gyvenimą. Galima pasakyti ir dar kitaip: išlaisvinta vaizduotė, net neturint omenyje konkrečių jos kūrybos vaisių, jau ir yra tas prašmatnesnis gyvenimas.

Tikrai aišku, kad Ungeris numato ir įvairiausias galimas išlaisvintos vaizduotės veikimo kryptis – net užsimena apie situaciją, kai išlaisvinti žmonės visgi nuspręstų grįžti į ankstesnę vergijos būklę, tačiau kartu pripažįsta pats tuo netikįs.

Kitaip sakant, Ungerio žmonės turi būti tokie laisvi, kad galėtų keisti absoliučiai viską: tiek juos išlaisvinusią institucinę struktūrą, tiek santvarką apskritai, tiek save pačius. Ungerio institucinis karkasas, kartu su visu naujosios *Igalintosios demokratijos* projektu, suprojektuotas²⁰⁹ taip, kad, nors pradžioje ir laisvinamas kone per prievartą, žmogus galiausiai suprastų, kad iš savęs, savo vaizduotės pagalba, gali *išspausti* kur kas daugiau, nei galėjo pamanyti būdamas suvaržytas visais stingdančiais saitais.

Žmogus turi būti laisvinamas tam tikra kryptimi ir laisvinamas tol, kol neliks stabilių formų. Galbūt tol, kol liks tik pats nuolatinis laisvinimasis. Visgi reikia pasakyti, kad Ungeris nepakankamą dėmesį savo teorijoje skiria aiškinimams apie nenutrūkstamumo idėją - tiek kalbant apie *Rotuojantį kapitalo fondą*, tiek apie kitas *Igalintosios demokratijos* institucijas. M. Rustino teigimu, Ungerio modelyje

²⁰⁶ Hawthorn, 112-113.

²⁰⁷ Sunstein, 48.

²⁰⁸ Unger, Fidgen, 3.

²⁰⁹ Galston, 24.

užkoduota permanentinės revoliucijos būklės rizika, mat kapitalas ir galia tampa atviri nenutrūkstamai politinei kovai. Pats Ungeris mano, kad nuo kraštutinių būklių apsaugoti gali teisminės institucijos, tačiau tiesa ta, kad taip pat įmanomas ir naujos tvarkos išsigimimas į neojakobinišką ekscesą, ypač galvoje turint istorines kontrarevoliucines reakcijas, jau ne sykį tapusias žiauru atsaku į plataus masto pertvarkas. Ungerio programa todėl galimai būtų įtikinamesnė, jeigu jis būtų atsižvelgęs ir į socialinį nerimą ir baimę, patiriamus pokyčių akivaizdoje.²¹⁰

Keletas klausimų Ugeriui: galbūt visgi yra numatytos tam tikros laisvinimosi ribos? Ar individas turi būti laisvas net ir nuo savęs paties? Ar išlaisvinti individai tikrai galės keisti Ungerio institucinį karkasą tol, kol dar gebės užtikrinti individo laisvę ir saugų komunitarinį būvį? O kas, jeigu išsilaisvinę jie nebenorės gyventi demokratijoje? kas, jei ne visi pajėgs vienodai išsilaisvinti? ir t.t.

Visų pirma, norisi atkreipti dėmesį į tai, kaip šią, iš pažiūros, nežinios ir chaoso kupiną būklę vadina pats Ungeris - prašmatnesniu gyvenimu. Šio darbo autoriaus nuomone, tai - joks ne gyvenimas, o veikiau anti-gyvenimas. Tai dirbtinis, žmogaus prigimčiai absoliučiai svetimas istoricistinis transcendentalinis procesas.

Antra, Ungerio tikėjimas, jog joks žmogus prašmatnesnio gyvenimo atsisakyti nenorės - neatrodo rimtai pagrįstas. Vadovaudamasis savo logika Ungeris neturėtų taip stipriai angažuotis konkrečiam projektui, jei jau nebūtinai jis yra pagrindinis tikslas. Toks perdėtas angažavimasis verčia manyti, jog Ungeris nebūtų patenkintas ir jeigu išsilaisvinę piliečiai visgi ryžtųsi atmesti jo projektą ar apskritai demokratiją kaip tokia²¹¹, nors vadovaujantis Ungerio mąstymais tokie žmonės turėtų galėti laisvai eksperimentuoti santvarkomis, kol tik jos pajėgios dovanoti laisvę ir lygybę be represyvumo.

Trečia: o kaipgi pačios vaizduotės represyvumas? Ar išlaisvintoji vaizduotė nėra represyvi individo atžvilgiu ta prasme, kad jis tampa savo vaizduotės įkaitu, negalėdamas pasitikėti jokia atsiradusia tvarka ir todėl privalėdamas nuolatos generuoti naujas tikroves? Ar individas iš tikrųjų turėtų galimybę gyvenimą nugyventi vienoje tikrovėje, kuria būtų patenkintas? Ar jis galėtų kada nors pasitenkinti ne vien savo vaizduotės ir transformaciniais gebėjimais, o ir jų vaisiais? Ar toks savo kūriniumi patenkintas individas kitų, *labiau* išsilaisvinusiųjų, būtų laikomas nepakankamai

²¹⁰ Rustin, 144.

²¹¹ Eyal Press, „The Passion of Roberto Unger: a Harvard Law Professor Jettisons His Past and Sets Out to Destabilize Latin America.“ *Lingua Features: The Review of Academic Life Online*, Vol. 9, Nr. 3, 1999 m. kovo mėn. <<http://linguafranca.mirror.theinfo.org/9903/unger.html>> [Žiūrėta 2015 06 15].

išsilaisvinusiu ir todėl toliau laisvintinu? Vėlgi, toks nuolatinis tikrovės generavimas, kad ir kaip apie jį mąstyti, skamba kaip siaubingai alinantis procesas, o ne kaip prašmatnesnis gyvenimas. Juo labiau, kad Ungerio taip akcentuojama nuolatinė transformacija nebūtinai turi būti individų suvokiama kaip gėris savaime²¹², o stabilumas nebūtinai visuomet ribojantis ir kalinantis - tam tikrais atžvilgiais jis gali būti laisvinantis ir lengvinantis.²¹³

Ketvirta. Ko gero, vienas skaudžiausių Ungerio kritikos liberalizmui aspektų yra teiginys, jog psichologiniai liberalizmo principai iš jo atima bet kokią galimybę suformuoti adekvačią asmenybės teoriją. Kalbėdami apie bet kokį asmenį, galvoje turime bent jau keturis principus: 1) asmuo bėgant laikui savo tapatumą išlaiko nekintantį; 2) asmuo turi suvokti savo bendrumą su kitais žmonėmis; 3) asmuo ne tik privalo suvokti savo būties tęstinumą, bet ir galėti savo siekius keisti bėgant laikui; 4) asmuo, būdamas kitų asmenų tarpe, turi gebėti išlaikyti savo unikalų individualumą, t.y. save atskirti nuo kitų.²¹⁴

Asmenybės teorijos liberalai sukurti negali paprasčiausiai todėl, kad troškimų etika nesuderinama su 1) ir 2) principais (troškimų pildymo siekis priešina individualų ir visuomeninį veikimą), tuo tarpu proto etika nedera su 3) ir 4) principais, mat ši etika kuria asmenybės dezintegraciją. Kaip jau minėta, vėlesniuose veikaluose Ungeris individo emancipacijos nuo kitų kelyje žengia kur kas toliau, mat yra įsitikinęs, kad esami socialiniai ryšiai trukdo žmogui suprasti tiek savo unikalumą, tiek tikruosius savo poreikius. Ungeris kritikavo liberalų galimybes sukurti asmenybinę teoriją, tačiau pats galiausiai nuėjo ne jos tobulinimo, o peržengimo keliu. Individui reikalingas tam tikras stabilumas, tačiau tik toks, kuris sukuria pokyčiui sąlygas.²¹⁵

Ungeris nori, kad žmogus būtų aktyvus visuomenės narys, naudotųsi visomis demokratijos teikiamomis galimybėmis ir kiek įmanoma labiau demokratijai angažuotųsi²¹⁶, tačiau, tuo pat metu, reikalauja, kad spontaniškumo vardan žmogus galėtų viską paaukoti, mat jokie įsipareigojimai jam neturi trukdyti. Išties, Ungerio sistema paradoksali siekiu inspiruoti energingą viešąjį gyvenimą be bendruomenės.²¹⁷

Pabaigai verta grįžti prie konkretybės. M. Rustino teigimu, institucijos neturės paskatų inovacijoms ir efektyviam veikimui, jeigu negalės sau pasilikti bent dalies to,

²¹² Sunstein, 61.

²¹³ Ten pat, 67.

²¹⁴ Unger, *Knowledge and politics*, 55-56.

²¹⁵ Unger, Fidgen, 6.

²¹⁶ Sunstein, 49.

²¹⁷ Ten pat, 59.

ką joms atneša laimėta konkurencinė kova. Išties, turėtų būti sudėtinga išlaikyti balansą tarp paskatų darbo našumui kūrimo ir pastangų įgyto pranašumo neišnaudoti naujoms iniciatyvoms ir savo sėkmės įtvirtinimui. Anot Rustino, zoną, kurioje inovacijos pačios tikėtiniausios ir dažniausios, nuo chaoso skiria visai nedaug ir ji driekiasi palei ribą tarp tvarkos ir struktūros, tačiau tikrai ne ten, kur apskritai neegzistuoja jokia tvarka.²¹⁸

3.4 Praeities nesėkmių pamokos

Šiame poskyryje daugiausiai aptariami Ungerio projektą savo prasme ir siekiais primenantys – praityje vykę, tačiau nepavykę ir skaudžias pasekmės turėję – bandymai.

Pirmiausiai reikia prisiminti, jog modernybė pačia savo esme yra emancipacinis judesys. Visgi ir modernios formos neišvengiamai pradeda emancipuotis nuo kitų modernių formų - vyksta radikalizacija, pasireiškusį per visas revoliucijas. Iškalbingas Prancūzijos revoliucijos pavyzdys: iš pradžių - žirondistai, vėliau - jakobinai. Tačiau galiausiai, tam tikrame revoliuciniame taške, įvyksta nurimimas, t.y. radikalizacijos procesas išsikvepia ir baigiasi. Taigi, ardymo impulsas konkrečiu istoriniu momentu visada yra ribotas ir baigtinis, o jam pasibaigus natūraliai atsiranda tvarkos ir struktūrinimo poreikis. Net permanentinės revoliucijos būsenoje galiausiai įsijungia sociumo savisaugos mechanizmai ir kraštutiniai radikalai nuverčiami, tačiau pergalėjus senąją paradigmą, naujoji ilgainiui taipogi sustingsta. Istorija, vertinant šiuo požiūriu, rodosi lyg nuolatinis vis naujų fejerverkų sproginėjimas, kai neįmanomas stabilus tęstinumas.²¹⁹

Ungeris auklėtas kaip katalikas ir katalikiškas išsilavinimas²²⁰ leidžia jo revoliuciniam projektui suteikti maksimalią išorinio artėjimo prie katalikybės formą. Bet tik išoriškai, mat principas, apie kurį kalba Ungeris, yra konflikto, būdingo visoms modernioms XX-ojo amžiaus revoliucijoms, ašis. Tai konfliktas, išreiškiamas klausimu: permanentinė revoliucija ar totalitarizmas? Tai amžina visų revoliucijų dilema todėl, kad visos jos, pradedant Prancūzijos revoliucija, nori išlaisvinti visą

²¹⁸ Rustin, 145.

²¹⁹ Sunstein, 63-64.

²²⁰ Press.

pasaulį ir pretenduoja į permanentinę revoliuciją, o, galiausiai, visuomet yra priverstos užsidaryti tam tikroje ribotoje teritorijoje ar net vienoje valstybėje.²²¹

Permanentinės revoliucijos klausimas buvo Trockio-Lenino, o vėliau - Trockio-Stalino pagrindinis konfliktas. Trockis, būdamas gilesnis teoretikas nei Stalinas, išvelgė susiklosčiusioje situacijoje konfliktą: revoliucija, Trockio įsitikinimu, turėjo niekuomet nesibaigti – todėl jam nebuvo priimtinas Sovietinis modelis. Jo manymu, Stalinas permanentinę revoliuciją išdavė jau vien tuo, kad, užuot vykdęs pasaulinę revoliuciją, pasitenkino Rusijoje įsteigtu režimu.²²² Taigi, šia prasme Ungeris, kalbėdamas apie *Netikrą būtinybę* ir siūlydamas begalinės emancipacijos procesą²²³ yra laikytinas postmoderniu trockistu.

Trockis taip pat buvo ir anarchosindikalizmo šalininkas. Pagrindinis politinis konfliktas tarp komunistų ir anarchosindikalistų, pavyzdžiui, Ispanijos pilietinio karo metais Katalonijoje, buvo tas, kad anarchosindikalistai reikalavo naują visuomenę statyti iš apačios. Kaip, beje, ir Ungeris.

Ungerio prašmatnesnis gyvenimas su išlaisvinta vaizduote ir galimybe klajoti po pasaulį primena bolševikų įsivaizdavimus 1917-aisiais metais.²²⁴ Buvo manoma, kad tarybos taps dariniais, kurie įtrauks visą visuomenę ir jose bus demokratiškai sprendžiami klausimai, kad tai galiausiai kurs visuomenės tipą, kuris, savo ruožtu, ateis į komunizmą. Mat Marksas manė, kad būsimoji santvarka bus tokia, kurioje laisvas kiekvieno vystymasis bus visų kitų laisvo vystymosi sąlyga. Tačiau puikiai žinome, jog tikrovėje tarybų valdymą į savo rankas paėmė partija ir viskas netruko sustingti biurokratinėse struktūrose.²²⁵

Europos Sąjunga išgyvena panašų konfliktą, kadangi europeizacija, kaip sakė Žanas Monė (Jean Monnet), yra begalinis sąmonės transformacijos procesas. Tai reiškia, kad visos institucijos turi būti nuolatos pertvarkomos pertvarkinėjant sąmonę. Net nepaisant to, kad neofunkcionalistinė euointegracijos teorija jau yra paneigta akademinėje literatūroje, akivaizdus demokratijos deficitas aiškiai parodo, jog tokiu vystymosi principu paremta santvarka nėra sėkminga.²²⁶

²²¹ Radžvilas, „Istorizmo iškilimas ir Europos idėjos sklaida.“

²²² Ten pat.

²²³ West, 256, 266.

²²⁴ Rustin, 147.

²²⁵ West, 259.

²²⁶ Radžvilas, „Erdvės revoliucija ir europinis pasaulio nomosas.“

Taigi, tai, ką siūlo Ungeris, labai panašu į permanentinės revoliucijos idėją²²⁷, į anarchosindikalistinę idėją visuomenę statyti iš apačios, o pats Ungeris gali būti vadinamas postmodernus trockistas. Ungerio alternatyva, įveika, menama jau vien todėl, kad bandyta komunistų, trockistų, anarchosindikalistų ir nepavykusi.

3.5 Kodėl demokratija?

Paskutiniajame šio magistro darbo poskyryje dar norisi bent trumpai aptarti klausimą, kuris darbo autoriaus neapleido visą teksto rengimo laiką. Klausimą galima išreikšti visai paprastai: kodėl būtent demokratija? Mat susipažinus su Ungeriu, jo idėjų ir projektų specifika, nėra lengva suprasti, kodėl savo siūlomą *Netikros būtinybės* įveiką Ungeris kone lengvabūdiškai nusprendžia pavadinti Įgalintosios demokratijos vardu, kai, galima manyti, demokratija savaime nėra lengvai suderinama su Ungerio doklaruojamais radikalaus pertvarkymo ir pokyčio siekais.²²⁸ Iš tiesų, Ungerio kuriama sistema dramatiškai nutolusi nuo tų, kurios rėmėsi dorybės, autonomijos, gerovės koncepcijomis ir turėjo svarios įtakos moderniai demokratinei teorijai.²²⁹

Viena vertus, dar būtų galima manyti, jog Ungeris demokratiją paprasčiausiai laiko idealia santvarka, nesuvokdamas darbo pradžioje plačiau apibūdinto vadinamojo demokratijos paradokso, ir nuoširdžiai tiki, jog tobulesniam demokratijos veikimui reikalinga ne esminių prielaidų, o kosmetinė peržiūra, kuri galėtų pasireikšti naujų institucijų ir kartu naujų būdų angažuoti bei valdyti piliečius sukūrimu ir įdiegimu.

Kita vertus, šį darbą nuosekliai skaičiusieji jau žino, jog Ungerio įveikos tikslas visai nėra demokratija. Gal ir neklystume *Įgalintąją demokratiją* vadindami demokratijos pertvarkymo projektu, tačiau, šio magistro darbo autoriaus manymu, būtų per drąsu teigti, jog šio pertvarkymo rezultatą vis dar būtų galima laikyti demokratija. Kitaip sakant, šiame darbe itin aktualus klausimas, ar yra riba, nuo kurios demokratija vadinama ir net gerai jos bruožus išoriškai simuliuojanti santvarka nebegali būti laikoma demokratija? Jeigu yra, o šio darbo autorius tuo nei kiek neabejoja, Ungeris savo projektu ją peržengia. Dar daugiau – jis ir siekia ją peržengti.

²²⁷ Ten pat, 256.

²²⁸ Sunstein, 59.

²²⁹ Ten pat, 46.

Galima neabejoti ir tuo, jog Ungeris demokratijos paradoksą suvokia kuo puikiausiai. Ungeris supranta, kad net menkiausias kėsinimasis užgauti ar paneigti lygybės principą reikštų tam tikros individų galimybės save apsibrėžti ir save realizuoti ribojimą. Ungeris kartu supranta, jog demokratija, atverianti galimybę kiekvienam dalyvauti, visgi yra neišvengiamai suinstitucinama ir save apriboja. Demokratija, kaip institucinė forma arba kaip *politinio žaidimo* matrica Ungerui yra savaime aiškus postulatą. Ir nors savo projektą, matyt, gana praktiniais sumetimais visgi nusprendžia pavadinti *demokratija*, pats akivaizdžiai netiki, kad demokratijos paradoksą galima išspręsti demokratijos, kaip ją suvokiame šiuolaikiniame pasaulyje, tobulinimo rėmuose. Ungeris supranta, kad demokratijai neišvengiamai vis įgyjant objektyvuotą išraišką, automatiškai kažkieno realizacijos potencialas jau yra apribotas ar net sunaikintas. Todėl principinė galimybė yra nuolatos gilinti demokratiją, tikintis, kad demokratijos gilinimas atvers vis naujas galimybes individui save realizuoti kartu su kitais. Ir tam demokratija yra savotiškas atramos taškas, tačiau jos turinys turi būti nuolatos naujinamas. Tuo tarpu šiuolaikinės demokratijos, kurios Ungerui rodosi tokios pat nusenusios ir apsnūdusios, ir stingdančios, kokios yra jo kritikuojamos ideologijos, nebėra pajėgios nuolatos atsinaujinti, todėl Ungeris, ko gero, kartu su tomis ideologijomis į šiukšlyną pasirengęs išmesti ir pačią demokratiją.

Tačiau prieš tai dar nori pasinaudoti tuo, kad demokratijos paradokso neva nesuprantame mes – jo vadinamieji paprasti piliečiai. Ungeris puikiai žino, kad dauguma žmonių demokratiją laiko geriausia įmanoma santvarka, o laikas nuo laiko vienas kitam primindami skaudžius praeities bandymus surasti šį tą geresnio, apie neaiškias alternatyvas su apsnūdusiomis ir įsibaiminusiomis savo vaizduotėmis net nenorime girdėti.²³⁰

Todėl Ungeris mums siūlo tai, ką girdėti norime – sūlo demokratiją, siūlo naujas institucijas, kurių dauguma mums primena taip mėgstamas liberalias ar gerovės demokratijas, galiausiai, siūlo daugiau teisių. Ungerio projektas iš tiesų sukonstruotas taip, kad net šiuolaikinį baikštų demokratinį žmogų iš pirmo žvilgsnio mažai kas tegali jame atstumti. O tų, kurie visgi ryžtasi į Ungerio pasaulį pažvelgti giliau, kalbos apie transcendentalinę laisvę, permanentinę revoliuciją etc. arba žmonėms nesuprantamos, arba jas nustelbia Ungerio pažadas, glostantis demokratinio žmogaus širdį: prašmatnesnis, įspūdžių ir patirčių, giliosios laisvės kupinas

²³⁰ Hawthorn, 106.

gyvenimas. Viskas, ko neva reikia mainais – tai tobulinti demokratiją. Tačiau visgi tarp šiuolaikinių demokratijų ir Ungerio *Igalintosios demokratijos* žioji praraja. Jo permanentinė revoliucinė santvarka, jeigu apskritai gali būti vadinama demokratija, turėtų būti pavadinta nebent *Ungerio demokratija*. Tačiau tokia termino devalvacija norom nenorom primena *Suverenios demokratijos* sąvoka.

Apskritai, transcendentaline laisve, tokiu pat istorizmu ir permanentinės revoliucijos idėja paremti demokratijos gaivinimo projektai, paprastai sakant, visai negali būti laikomi demokratijos gaivinimo projektais.

IŠVADOS

Ungerio talentas, įdirbis ir viso gyvenimo projektas – įspūdingi. Juos visapusiškai perprasti – sunkus uždavinys, kritikuoti – dar sudėtingesnis. Tačiau tikrai galima pasakyti štai ką: Ungerio erudicija ir ilgamečiai bandymai tobulinti bei ginti savo projektą atsispindi jo sąmoningame detalume ir klampume, paradoksalume, o vietomis – neišbaigtume.

Apskritai nėra visai aišku, kodėl savo projektą Ungeris nusprendė vadinti demokratija. Galima tik spėti, jog, viena vertus, tai žmonėms pažįstama ir visuotinai, kone nereflektuojamai, priimama santvarka. Antra vertus, demokratijos istorija yra nepalaujamas mėginimas įvairiais būdais gaivinti demokratiją. Galiausiai, demokratija neretai laikoma viso labo kiautu, kuriame gali tilpti įvairiausio pobūdžio instituciniai deriniai. Net ir tokie, kuriuos ne visi drįstų vadinti demokratiniais. Tačiau šiame darbe atlikta *Igalintosios demokratijos* analizė mažų mažiausiai įgalina klausti, nuo kada santvarkos jau nebegalima vadinti demokratija? Riba akivaizdžiai paslanki, tačiau Ungeris rodosi esąs gerokai už jos – net ir paties nuolaidžiausiu vertinimo atveju.

Reikia atkreipti dėmesį, kad kaip konstatuoja Ungeris – būtent esamos neoliberalios ir gerovės demokratijos mus galutinai įtikino, jog nieko geriau už jas ir būti negali. Tad Ungerio ryžtas savo projekto pamatui naudoti esamą sugedimą pasaulyje įtvirtinusių santvarką išties netikėtas ir todėl verčia spėti, jog demokratija pasirenkama labai instrumentiškai – kaip esamomis sąlygomis patogiausia prieiga eksperimentui.

Bandant atsakyti į klausimus, ar Ungeriui visgi pavyksta išspręsti individualios ir kolektyvinės valių konfliktą ir ar jo siūlomas demokratijos pertvarkymo projektas tinkamas demokratijos represyvumo problemai spręsti, reikia išskirti du etapus:

Pirmajame etape, vaizduotės neturintiems ar bent jos stokojantiems ir nors demokratijos krizę ir deficitą suvokiantiems, tačiau demokratiją laikantiems be išlygų geriausia ir nepakeičiama santvarka, žmonėms, Ungeris siūlo naujo tipo, įgalintą, aktyvią, tačiau net neabejodamas - demokratiją. Kalbėdamas apie tobulesnę demokratiją, Ungeris kruopščiai apibrėžia, kaip jos siekti – išdėsto konkrečių institucijų bei teisių rinkinius ir detalai juos aprašo.

Ungeris taip smarkiai abejoja esamose demokratijose gyvenančių žmonių - tarytum pamiršdamas, jog nors yra vienas jų, tačiau paslaptingu būdu savomis pastangomis ištrūkęs iš stingdančios būklės²³¹ - gebėjimu įsivaizduoti ir kurti, jog daro viską, kad tik šie žmonės susidomėtų ir patiktų jo projektu: žmonės akiai pasitiki demokratija, tačiau kartu su ja išgyvena krizę – Ungeris jiems žada patobulintą demokratiją; žmonės įsitikinę, jog demokratijos krizė spręstina gilinant demokratiją naujų institucijų kūrimu ar naujų teisių suteikimu ir naujomis garantijomis – Ungeris jiems žada naujas ir geresnes institucijas ir naujas teises; žmonės trokšta būti laisvi ir lygūs ir tai laiko savo gerovės pamatinėmis sąlygomis – Ungeris sako jiems sukursias dar neregėtos laisvės ir kartu tikros lygybės aplinką – jis žada žmonėms neprilygstamai prašmatnų gyvenimą, mainais iš jų prašydamas mažas kasdienes rutinas jau dabar naikinti pokyčiu – ar privačioje, ar viešojoje erdvėje – pagal turimas galimybes ir taip pamažu įgyvendinti pirmąją jo projekto dalį – sukurti institucinį ir teisinį karkasą, skirtą išskleisti prigesusį dieviškąjį kūrėjo potencialą kiekviename žmoguje.

Deja, jau svarstydamas apie pirmąją projekto fazę, Ungeris pripažįsta, kad net ir pasisekus sukurti tokį karkasą - be Ungerio *reikalavimais* pervadintų *prievolių* žmonių tinkamai išlaisvinti nepavyks. Be prievartos, be represyvumo individo atžvilgiu paprasčiausiai nebus įmanoma išardyti viso to, kas, Ungerio nuomone, jį suvaržo: šeimos, tautos ir valstybės. Tačiau išlaisvinto Ungerio ateities žmogaus jau neva neribos niekas ir todėl jis bus pajėgus sumanyti nerepresyvią civilizacijos formą.

²³¹ Galston, 28.

Ir visgi nesvarbu, kaip prievartą pavadinsi, ar kokio kilnaus tikslo ja sieksi – tai tebus prievarta. Ungeris individui nepalankus ir negailestingas, tačiau kaip toks gali būti tam, kuris, tavo manymu, nepajėgus pabusti, atsimerkti, kuris nepajėgus suvokti ar realizuoti savo dieviškojo potencialo. Toks individas galiausiai turės mirti, tačiau, anot Ungerio, prieš tai jam dar reikia pabusti.

Iš tiesų, Ungerio planai vaizduotės laisvinimo pamatams esamame sustingusiame pasaulyje yra perdėm detalūs ir išoriškai gali pasirodyti praktiškai įgyvendinami, tačiau paprastų žmonių kasdieną ir juos visgi skiria neperžengiama bedugnė.²³² Arba visa tai teliks utopine vizija, arba, kaip ir ne kartą praeityje, ją bus bandoma įtvirtinti brutalia prievarta.

Bet kuriuo atveju, antrasis Ungerio projekto etapas, kuriame išlaisvinta vaizduote disponuojantys žmonės gebės perkurti absoliučiai viską savo troškimu vedini, regis, tik dar neįtikėtinesnis. Blyškiaame neįmanomybės horizonte jis vaidenasi dvejopu pavidalu: arba šiame etape atsidūrusiais kurį laiką, iki vis tik susikurs struktūros, apsimes revoliucijas prievarta įvykdžiusieji, arba tai net neįvyks. O net jeigu ir tartume, kad galėtų įvykti – taip išlaisvinti individai, kaip juos įsivaizduoja Ungeris, nebūtinai suderėtų su kokia nors kolektyvinio veiksmo forma. Gal ją tiesiog atmestų, taip pasielgti trokšdami. O jeigu ją pasirinktų – nėra pagrindo teigti, jog ji kuria nors prasme nebūtų represyvi.

Taigi, pirmame savo projekto kūrimo etape Ungeris pasitiki vienu vieninteliu žmogumi – savimi. Visus kitus jis lyg nori gudravimais patraukti į savo pusę, o vėliau visus nesusipratusius laisvinti, atsižvelgiant į jų vaizduotės nuskurdimo lygį.

Tačiau antrajame etape Ungeris perdėtai pasitiki žmonėmis, vėl manydamas, kad jau išlaisvinti jie visgi sieks to, ko iš jų tikisi Ungeris. Tai ypatingai keista turint omenyje visas sąlygas, kurias Ungeriu reiškia tikrą vaizduotės išlaisvinimą, nes neįmanoma numatyti, ką tokia vaizduotė bus pajėgi sukurti. Bet kuriuo atveju, abejotina tikimybė, kad Ungerio projektas visgi galėtų esmingai, o ne kosmetiškai, pasitarnauti demokratiją ištikusios krizės įveikai. Jau vien todėl, kad, nors Ungeris ir imasi demokratijos pertvarkos, tačiau jam rūpi visai ne demokratija.

Galbūt kaip tik todėl Ungeriu ir nepavyksta išspręsti modernias demokratijas kamuojančios individualios ir kolektyvinės valių sutaikymo problemos.

²³² West, 265.

Kartu nepavyksta pasiūlyti ir įtikinamos alternatyvos *Netikros būtinybės* būklei, su kuria taip didvyriškai stota į kovą - Ungerio alternatyva šiai sustingusio pasaulio būklei išties labiau primena nepagrįstai viltingą svajonę, kuriai nelemta tikrove virsti niekur kitur, kaip tik išlavintoje paties Ungerio vaizduotėje.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Cui, Zhiyuan, „Politics The Central Texts: Introduction.“ Kn. Roberto Mangabeira Unger, *Politics: The Central Texts*, 1997.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions1.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 05].
2. Dunn, John, „Unger’s Politics and the Appraisal of Political Possibility.“ *Northwestern University Law Review*, LXXXI, 4, 1987 vasara, 71-89.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions8.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].
3. Galston, William A., „False Universality: Infinite Personality and Finite Existence in Unger’s Politics.“ *Northwestern University Law Review*, 1987.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions6.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].
4. Habermas, Jurgen, *Europe: the Faltering Project*. Cambridge: Malden, 2009.
5. Hawthorn, Geoffrey, „Practical Reason and Social Democracy: Reflections on Unger’s *Passion and Politics*.“ *Northwestern University Law Review*, 1987.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions9.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].
6. Press, Eyal, „The Passion of Roberto Unger: a Harvard Law Professor Jettisons His Past and Sets Out to Destabilize Latin America.“ *Lingua Features: The Review of Academic Life Online*, Vol. 9, Nr. 3, 1999 m. kovo mėn.
<<http://linguafranca.mirror.theinfo.org/9903/unger.html>> [Žiūrėta 2015 06 15].
7. Radžvilas, Vytautas, „Sujauktos sąvokos kaina: pilietinė ar pilietiška visuomenė? (II).“ 2014 m. rugsėjo mėn. 26 d.
<http://www.propatria.lt/2014/09/vytautas-radzvilas-sujauktos-savokos_26.html> [Žiūrėta 2015 11 23].
8. Radžvilas, Vytautas, „Erdvės revoliucija ir europinis pasaulio nomosas.“ Lyginamosios politikos magistro programos pasirenkamojo kurso „Europos idėja: tapatumas ir reprezentacijos“ paskaita. Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2015 m. kovo mėn. 19 d.
9. Radžvilas, Vytautas, „Istorijos dehumanizavimas ir istorijos etika: mokslinis istorijos tyrinėjimas ir žmogiškojo istorijos matmens paieška.“ Kn.

- Raimundas Lopata, Alvydas Jokubaitis, Inga Vinogradnaitė (sud.), *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
10. Radžvilas, Vytautas, „Istorizmo iškilimas ir Europos idėjos sklaida.“ Lyginamosios politikos magistro programos pasirenkamojo kurso „Europos idėja: tapatumas ir reprezentacijos“ paskaita. Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2015 m. balandžio mėn. 9 d.
 11. Radžvilas, Vytautas, „Liberali demokratija, globalizacija ir demokratijos perspektyvos Lietuvoje.“ 2011 m. lapkričio mėn. 29 d.
<<http://www.propatria.lt/2011/11/vytautas-radzvilas-liberali-demokratija.html>> [Žiūrėta 2015 11 23].
 12. Radžvilas, Vytautas, „Netikros tikrovės: ištakos ir pavidalai.“ *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2013 2(4), p. 51-58; 71-74.
 13. Radžvilas, Vytautas, „Nuo factum prie faciendum: istoriškumo, socialumo ir politiškumo dialektika kaip istorijos okupacijos prielaida.“ Kn. Vytautas Ališauskas et al., *Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
 14. Rorty, Richard, „Unger, Castoriadis, and the Romance of a National Future.“ Kn. Robin W. Lovin ir Michael J. Perry (sud.), *Critique and Construction: A Symposium on Roberto Unger's Politics*. New York: Cambridge University Press, 1987. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions2.pdf>> [Žiūrėta 2015 10 15].
 15. Rustin, Michael, „A Practical Utopianism?“ *New Left Review*, Nr. 26, 2004 m. kovo/balandžio mėn.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions20.pdf>> [Žiūrėta 2015 09 05].
 16. Siedentop, Larry, *Democracy in Europe*. Jessicos A. Thompson apžvalga. New York: Columbia University Press, 2001.
 17. Smolin, Lee, „Review of The Self Awakened: No eternal truths, just divine advancements.“ *Times Higher Education Supplement*, 2007 m. rugpjūčio 31 d.
<<https://www.timeshighereducation.com/books/no-eternal-truths-just-divine-advancements/310298.article>> [Žiūrėta 2015 10 01].

18. Sunstein, Cass R., „Routine and Revolution.“ *Northwestern University Law Review*, 1987. <<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions7.pdf>> [Žiūrėta 2015 09 05].
19. Trubek, David M., „Programmatic Thought and the Critique of the Social Disciplines.“ Kn. M. Perry (sud.), *Critique and Construction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions14.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 15].
20. Unger, Roberto Mangabeira, „Beyond False Necessity.“ Paskaitos video įrašas, 2012. <<https://www.youtube.com/watch?v=W01rRJeCwKI>> [Žiūrėta 2015 05 09].
21. Unger, Roberto Mangabeira, „Deep Freedom: Why the left should abandon equality.“ *IPPR's quarterly journal for rethinking the centre-left*, 20(2), 2013 10 24. <<http://www.ippr.org/juncture/deep-freedom-why-the-left-should-abandon-equality>> [Žiūrėta 2015 11 24].
22. Unger, Roberto Mangabeira, „On the Revolutionary Project of Social Theory.“ Paskaitos video įrašas, 2011.
<<https://www.youtube.com/watch?t=37&v=ln6LF6UaLY4>> [Žiūrėta 2015 05 09].
23. Unger, Roberto Mangabeira, „The Progressive Alternative in a European Context: European Constitutionalism: Proposals for an Agenda of Debate.“ *Pranešimas skaitytas Harvardo universiteto rengtame susitikime Europos Sąjungos konstitucijos tema*, 2002 m. kovo mėn.
<<http://robertounger.com/english/docs/europe1.pdf>> [Žiūrėta 2015 10 19].
24. Unger, Roberto Mangabeira, „The Task of the Social Innovation Movement.“ Paskaitos video įrašas, London: Nesta Foundation, 2013. [Žiūrėta 2015 05 09].
25. Unger, Roberto Mangabeira, David Edmonds ir Nigel Warburton, „Roberto Unger on What is Wrong with the Social Sciences Today?“ Pokalbio stenograma, *Social Science Bites podcast/BBC*, 2013 m. lapkričio mėn.
<<http://www.socialsciencespace.com/2014/01/roberto-mangabeira-unger-what-is-wrong-with-the-social-sciences-today/>> [Žiūrėta 2015 10 19].
26. Unger, Roberto Mangabeira, *Democracy Realized: The Progressive Alternative*. New York: Verso, 1998.
<<http://robertounger.com/english/pdfs/demore.pdf>> [Žiūrėta 2015 06 20].

27. Unger, Roberto Mangabeira, *False necessity*. 2 leid. London: Verso, 2002.
<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/falneg.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 29].
28. Unger, Roberto Mangabeira, *Free Classical Social Theory from Illusions of False Necessity*, 2014 05 30.
<<https://www.youtube.com/watch?v=yYOOwNRFTcY>> [Žiūrėta 2014 12 03].
29. Unger, Roberto Mangabeira, Jo Fidge, „Analysis: Roberto Unger.“ Pokalbio stenograma, *BBC Radio 4*, London, 2013.
<http://downloads.bbc.co.uk/radio4/transcripts/20131118_analysis_robertounger.pdf> [Žiūrėta 2015 11 23].
30. Unger, Roberto Mangabeira, Jonathan Wheatley, „Interview transcript: Roberto Mangabeira Unger.“ *Financial Times*, 2007 m. gruodžio mėn. 10 d.
<<http://www.ft.com/cms/s/0/2e0e93a2-a5eb-11dc-b232-0000779fd2ac.html#axzz3wf6F8wzl>> [Žiūrėta 2015 08 25].
31. Unger, Roberto Mangabeira, *Knowledge and Politics*. New York: The Free Press, 1976.
<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/knowledge.pdf>> [Žiūrėta 2014 11 30].
32. Unger, Roberto Mangabeira, *Law in modern society: toward a criticism of social theory*. New York: Free Press, 1976.
<<http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/lawinmo.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 03].
33. Unger, Roberto Mangabeira, *Passion: an Essay on Personality*. New York: The Free Press, 1984. <<http://robertounger.com/english/pdfs/passion.pdf>> [Žiūrėta 2015 07 20].
34. Unger, Roberto Mangabeira, Philip Coggan, „Big Thinkers: Roberto Mangabeira Unger on Empowered Democracy in the UK.“ Discussion arranged by the *UK's Institute for Government*, November 15, 2013.
<<http://www.instituteforgovernment.org.uk/events/big-thinkers-roberto-mangabeira-unger-empowered-democracy-uk>> [Žiūrėta 2015 10 18].
35. Unger, Roberto Mangabeira, *Politics: The Central Texts*. New York: Verso, 1997. <<http://law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/politics.pdf>> [Žiūrėta 2014 12 03].

36. Unger, Roberto Mangabeira, *Social Theory: Its Situation and Its Task*. New York: Cambridge University Press, 1987.
<http://www.robertounger.com/english/pdfs/social_theory.pdf> [Žiūrēta 2015 01 18].
37. West, Cornel, „Between Dewey and Gramsci: Unger’s Emancipatory Experimentalism.“ *Northwestern University Law Review*, 1987.
<<http://www.robertounger.com/english/pdfs/discussions16.pdf>> [Žiūrēta 2015 06 15].

SUMMARY

Roberto Mangabeira Unger's *Empowered Democracy* as the defeat of *False Necessity*: assumptions, possibilities and limits

This work is a twofold effort to present and to analyze the interrelated conceptions of *False Necessity* and *Empowered Democracy*, both being the pieces of a lifetime work of a Brazilian philosopher and politician Roberto Mangabeira Unger.

A closer look to these pieces defines the purpose of this work, which is to find out whether *Empowered Democracy* is capable of defeating the illusion of *False Necessity*, the latter being a suggestion that we have already reached the limits for the best possible regimes to be established, which for that reason should not be replaced by any other alternative.

At the same time, the actual democratic regimes struggle a great deal with a crisis and a so-called democracy deficit throughout the world, which is inseparable from the problem of reconciliation of individual and collective wills and, most of all, a repressive nature of neoliberal and welfare democracies towards their citizens, them being both: individuals and groups.

The main question, arising from this actuality, is the following: is *Empowered Democracy* actually not repressive at all, thus, it is an appropriate alternative to all the regimes that entrenched the illusion of *False Necessity*?

To put the conclusions simply, Unger fails to invent irrepressive democratic regime, as his institutional framework for radical individual emancipation still requires constraints and compulsion for the individual and for the collective forms of life such as ethnical, cultural communities and even family.

All of these themes and ideas are covered by three major parts of this work, first of them being dedicated to Unger's conception of *False Necessity*: preconditions of its existence, its formation, content and effects for political practice as well as for political theory. It is also stated that a condition of *False Necessity* could, according

to Unger, be defeated, which leads directly to the second part, entirely set to present a project of *Empowered Democracy*, imagined and constructed by Roberto Mangabeira Unger himself. The primary and secondary goals, along with the content of this project, are analyzed and discussed in this second part, having in mind that *Empowered Democracy* is devised to overcome the problems caused by the illusion of *False Neccesity*.

Finally, the last part of the paper is designed to identify and highlight the major limitations of *Empowered Democracy* as well as to recognize some of the unanswered questions and to express a generalized opinion on the project.